

OSSERVATORIO LETTERARIO

*** Ferrara e l'Altrove ***

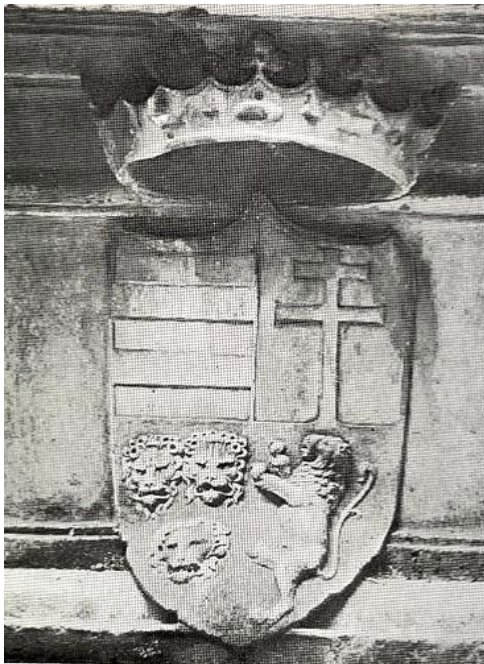
Magyar nyelvű online melléklet - Supplemento online in lingua ungherese
<http://www.osservatorioletterario.net> - <http://xoomer.virgilio.it/bellelettere/> - <http://www.testvermuzsak.gportal.hu>

Ferrara, 2008. április 4. péntek

RÉGMÚLT MAGYAR NYOMOK ITÁLIÁBAN – II.

Itáliai magyar emlékek az Anjouktól a Hunyadiakig. Magyar rabszolgasorsok Itáliában

II. 1. Itáliai magyar emlékek az Anjouk idején

Magyarország címere (Róma, S. Stefano Rotondo)
Forrás: Ricordi ungheresi di Florio Banfi, Accademia d'Ungheria, Roma, 1942

1292. január 6-án Mária nápolyi magyar királyné (V. István leánya) fiára, Martell Károlyra ruházta trónigényeit.

Tino da Camaino (kb. 1285 Siena – 1337 Nápoly) Mária királynő kriptájának részlete, Santa Maria Donnaregina, Nápoly, (Forrás: <http://www.thais.it/scultura/sch00614.htm>)

Tino da Camaino (kb. 1285 Siena – 1337 Nápoly) Mária királynő kriptájának részlete: Károly Róbert édesanyja, Santa Maria Donnaregina, Nápoly
(Forrás: <http://www.thais.it/scultura/sch00614.htm>)

1294-ben Martell Károlyt VIII. Bonifác pápa ismét királlyá koronázta, de sohasem jutott el a magyar trónig. 1295-ben Nápolyban feleségével együtt a pestis áldozata lett. Két év múlva Mária másik fiát, a spanyol fogságból hazatért Lajost is elvesztette, akit a pápa mint Toulouse püspökét 1317-ben szentté avatott. De a királyné nem mondott le Magyarország koronájáról. Igényét a meghalt trónörökös nyolcéves fiára, Károly Róbertre ruházta át. Az Anjouk megbízottai Dalmáciában és Dél-Szlavóniában előkészítették a talajt a tízéves kis trónkövetelő bejövételéhez: a tartomány főúri dinasztiáit megnyerték ügyének és fegyveres erőket szerveztek, hogy Magyarországon a hatalom átvételében támogassák. Károly Róbert fényes kísérettel 1300 nyarán kötött ki Spalatóban; helyi párhívei ünnepélyesen fogadták és csapataik élén jelöltjük egész Zágrábig jutott. Az összecsapásra a törvényes király hadaival már nem került sor, mert Endre 1301 januárjában elhunyt. Az Anjou-párt sietett kihasználni a szerencsés fordulatot: Károly Róberttel haladéktalanul Esztergomba siettek és a hagyományos jogszokások betartása nélkül megkoronázták. A gyermekkirálynak azonban még évekig várnia kellett, míg valóban trónra ülhetett. Az ország Endréhez hű többsége nem fogadta el a ráerőszakolt utódot és egy

másik gyermeket,, Vencel cseh király 12 éves fiát, Endre leányának jegyesét koronáztatta meg. Bonifác pápa mint döntőbíró az Anjouknak ítélte a koronát; legátusa, Boccasini bíboros a magyar főpapság megnyerésén fáradozott; az osztrák herceg fegyveresen támogatta Károly Róbertet, de az egyre fogyó ellenzékiek még egy másik jelöltjüket, Ottó bajor herceget is trónra juttatták, hogy királyválasztási joguknak a külső nyomás ellenében érvényt szerezzenek.

A francia V. Kelemen pápa közbelépése oldotta meg végleg a nehézségeket, mikor Anjou Károly kérésére Gentilis de Montefiore bíbornokot küldte Magyarországra, hogy az utolsó ellenállásokat is elhárítva, pártfogoltját a rendek összességével elismertesse. A pápai diplomatát útjára Mária királyné is elkísérte, hogy személyes jelenlétével és tanácsaival segítse honfitársainak megnyerésében. A tapasztalat megtanította, hogy a nemzet féltékenyen őrzött szabad királyválasztási jogának semmibevétele ellenhatást váltana ki és a pápai szék igényét a kérdés eldöntésére csak nagy tapintattal és körültekintéssel lehet érvényesíteni. Igyekezett a legátust ebben az irányban befolyásolni és valóban, magyarországi útja, amelynek költségeire nápolyi jövedelmeit kellett négy évre elzáróztatnia, nem volt eredménytelen.

A küldöttség 1308 áprilisában szállt hajóra Nápolyban és szeptemberben érkezett Spalaton át Zágrábba, ahol Károly Róbert fogadta hívei élén. Budára érve a bíboros tárgyalásokat kezdett a főpappal és az országnagyokkal, s fáradozásai sikerrel jártak: az általa összehívott országgyűlés, miután leszögezte, hogy a királyt az ország rendjei választják és a pápa erősíti meg, végül elismerte Károly Róbertet (1308-1342) és hűséget fogadott neki. A következő év júniusában megtörtént az ünnepélyes – immár második – koronázás. Az öreg királyné visszatért fővárosába, de Gentilis bíboros feladata ezzel még nem ért véget. A magyarországi egyházi állapotok gyökeres reformján kívül arra fordította figyelmét, „...miképpen vethetnék le az alattvalók a hatalmaskodók terhes igáját, hogy mint a szabadság fia kelhessenek föl, és régi jogait minden rend, minden néposztály visszanyerje”¹.

A belső rend és egység helyreállításának elengedhetetlen feltétele volt az ország különböző részein teljhatalommal zsarnokoskodó tartományurak uralmának letörése és a központi királyi hatalom megerősítése. A fiatal király erre fordította legnagyobb erőfeszítését, és a bíbornok mellette állt tanácsaival, a papságra gyakorolt befolyásával, nem habozva a kiközösítés fegyverét is igénybe venni a renitens oligarchák ellen. A budai dominikánus kolostorban, ahol szállását berendezte, és ahol több mint huszonöt képzett egyházi és világi munkatársa segítette küldetése teljesítésében, fogadta megbeszélésekre az ország vezető embereit, és itt foglalta össze azokat a határozatokat, amelyek a király személyének sérthetlenségét és tekintélyét voltak hivatottak biztosítani.

Gentilis 1311 szeptemberéig maradt Magyarországon, miközben állandóan tájékoztatta az ekkor már Avignonba költözött pápai udvart pártfogoltja

birodalmának belső helyzetéről. Elutazásakor Károly Róbert trónja a politikai erők átcsoportosításának és a hatalmi versengések kihasználásának ügyes taktikája révén jelentősen megszilárdult; a bíbornok abban a tudatban hagyhatta magára tanítványát, hogy önállóan is képes lesz trónját megvédeni és akaratának érvényt szerezni. Károly Róbert valóban megfelelő erőkre számíthatott ahhoz, hogy a hatalmuktól megfosztott és elégedetlenkedő oligarchák ismétlődő felkeléseit leverhesse. A folytonosan forrongó magyarországi helyzet mégis arra készítette az idős Mária királynét, aki Nápolyból állandó figyelemmel kísérte régi hazája eseményeit, hogy még egyszer nekivágjon a hosszú útnak, és jelenlétével próbálja elsimítani az ellentéteket unokája és a királyi önkény ellen lázongó főrendek között.

Az alig fél évszázad alatt két nagy ország trónjára jutott Anjou-dinasztia közös családi jellemvonása: a legyőzhetetlen uralomvágy két nemzedéken belül olyan tragédiákhoz vezetett, amelyek a véres eseményekhez szokott korabeli közvéleményt is megdöbbenették. Az első ártatlan áldozat Endre, Károly Róbert kisebbik fia volt.

A magyar királyság megszerzése korántsem jelentette a nagyratörő fiatal uralkodó számára a lemondást a nápolyi koronáról, amelyet — apja, Martell Károly elsőszülöttségi joga révén — mint őt megillető örökséget tekintett. És noha az országon belül hatalmas biztosítása a Kőszegiek, Csákok, Abák, Borsák és más oligarchák meg-megújuló támadásai ellen teljes energiát kívánó, állandó küzdelemmel járt, vállalta a harcot a távoli családi trónért is. Nagypapja végrendeletében a pápa hűbérúri jóváhagyásával Róbert fiát jelölte ki utódnak. Döntésében az az ésszerű megfontolás játszhatta a főszerepet, hogy a két országot nem lehet távolról kormányozni: belső állapotuk megkívánja az uralkodó állandó jelenlétét Nápolyban éppúgy, mint Magyarországon. A magyar viszonyokról értesülve volt, de saját földjén is erős kézre volt szükség, hogy a vidéken elszaporodott rablóbandák és a velük összejáró fúrak működését megfékezze, és a jogrendnek érvényt szerezzen. Róbert, akit apján kívül más kortársak is a „bölc” jelzővel ruháztak fel, alkalmasnak látszott a feladatra. De a pápaság érdeke sem kívánta, hogy hűbéres királysága egy nagy kiterjedésű északi országgal közös uralkodó kezére jusson: az utolsó német császárokkal folytatott küzdelmek, a guelfek és ghibellinek testvérharcai a Hohenstaufok alatt intó példaként szolgáltak.

Így Károly Róbertnek, mikor a pápa ítélőszéke elé terjesztette igényét, kevés esélye lehetett a győzelemre. Követeivel szemben nagybátyja ügyének szószólói a kor legnevesebb jogászaik voltak; felsorakoztatott érveik között ott szerepelt az a fejtegetés is, hogy az új magyar király nem ismeri a nápolyi viszonyokat, idegenben nevelkedett, és ha trónra kerülne, minden bizonnyal nagy befolyásra jutna mellette magával hozott magyar környezete, ez pedig féltékenységet és békétlenséget teremtene az idegenek és a nápolyi urak között.

A jogtudós próféta szavai az ítélszéket ugyan meggyőzték, de Károly Róbertet nem: ha nem tett is további lépéseket a számára kedvezőtlen döntés megváltoztatására, kész volt megragadni az első kínáló alkalmat, hogy Nápolyt családjának megszerezze. Annál is inkább, mert Magyarország külpolitikai érdekei is megkívánták, hogy a nápolyi uralkodóháznak a Balkánra is kiterjedő támaszpontjai - az albániai Durazzo, a görögországi Achaia - birtokával ellensúlyozza a szerb hatalmi törekvéseket. A várt alkalmat jóval később, 1328-ban Róbert egyetlen fiának halála hozta meg. Az öregedő király vágya az volt, hogy a trónt egyik leányunokájának biztosítsa, de tudta, hogy nagy ellenkezésre számíthat nemcsak öccsei, Fülöp tarantói és János durazzói herceg részéről, hanem a magyar király oldaláról is, akinek külpolitikai összeköttetéseit gyanakvó felkészültséggel figyelte.

A legjobb áthidaló megoldásként az uralkodóházak régi, bevált gyakorlata: a házasságkötés kínálkozott. Róbert elképzelése szerint unokájának házassága a magyarországi Anjou-ág egy tagjával eleve kiküszöbölte volna a lehetséges trónkövetelők fellépésének veszélyét. Egyes kortársak nézete szerint az a szándék is vezette, hogy így kárpótolja unokaöccsét a nápolyi korona elvesztéséért. Károly Róbert számára a terv, amit XXII. János pápa is támogatott, régi törekvésének megvalósulását ígerte, így a két fél a lényegben egyetértett. A tárgyalások mégis évekig elhúzódtak, mert a részletekre nézve elképzeléseik merőben különböztek. A bölcsként emlegetett nápolyi király magyarországi rokonai kielégítéséhez elegendőnek tartotta a házasságot, és egyedül unokáját, Johannát ismertette el az országtanácsban trónja örökösül, ennek jövődjéről nem esett szó; a magyar király viszont természetesnek tartotta, hogy fia társuralkodó legyen. Kezdetben kettős házasságot javasolt két fia és a nápolyi hercegnők között, de Róbert ezt ellenezte... A tarantói és a durazzói herceg - akik, mint a király testvéröccsei, érthető elégedetlenséggel fogadták az utódlásra vonatkozó döntést - közben azon fáradoztak hogy az egész tervet megghiúsítsák, és a trón várományosainak kezét saját fiaik számára szerezzék meg.

Többszöri követváltás és a pápa sürgető levelei eredményeképpen a tárgyalások végre megegyezéshez vezettek, csak a kijelölt vőlegény személye változott meg az utolsó percben. Lajos, a trónörökös helyett Károly király kisebbik fiával, a hatéves Endrével indult útnak 1333 nyarán több mint hatvanfőnyi kísérettel, hogy Zengben az eléje küldött hat nápolyi hajóra szállva átkeljenek a pugliai partokra, ahol fényes fogadtatás várt rájuk. Róbert király unokaöccse érkezésére rendbe hozatta kastélyát és kertjét, firenzei cégeknél rendelte meg kastélya berendezését, és ajándékokról gondoskodott vendégei számára. A nápolyi bevonuláson, szeptember 8-án mind ott voltak a királyi család tagjai; a hatéves vőlegényt egy rokon francia herceg vitte karjaiban, aranybaldachin alatt.

Miután a házassági szerződést megszerkesztették - amelyben még azt is lefektették, hogy ha a jegyesek egyike vagy másika elhalálozna, testvére lépjen a

helyébe -, ünnepélyesen megtartották az eljegyzést a hétéves menyasszonnyal. A magyar király ezután még pár hónapot rokonai körében töltött, és a következő év elején azzal a tudattal térhetett vissza országába, hogy családi politikájának legfontosabb célkitűzését sikerrel keresztülvitte.

A politika szenvedő alanyát Nápolyban hagyta, hogy együtt nevelkedjék jegyesével, és megszokja új környezetét. Arról azonban gondoskodott, hogy a kisfiú mellett magyar kíséretet is hagyjon: nevelőjét, Csór Tamást, három asszonyt, aki gondját viselje, és szolgálattelvő fegyveres őrséget Drugeth Miklós vezetése alatt. A kis jövevény így nem állt teljesen egyedül az idegen udvarban, ahol kezdettől fogva betolakodónak tekintették, és az öreg király kivételével ellenszenvvel vették körül. A gyűlöletet iránta elsősorban a tarantói és durazzói hercegi rokonok szították, akik kismizmizetnek érezték magukat, és intrikáikkal igyekeztek a királyt és a trónörökösöt is ellene hangolni. Aknamunkájukhoz készséges eszközöket találtak a pozícióikat féltő udvaroncokban, akik pártfogóiknak köszönhették emelkedésüket és hatalmukat, s Endre trónra lépésével mindezt veszélyeztetve látták, hiszen nyilvánvaló volt, hogy az új király saját embereit fogja majd kitüntetni bizalmával. Amit annak idején a pápai ítélszék ülésén Róbert ügyének képviselője előre megjósolt, beteljesedett: Endre még fel sem serdült, de már az ármány és rosszindulat középpontjába került.

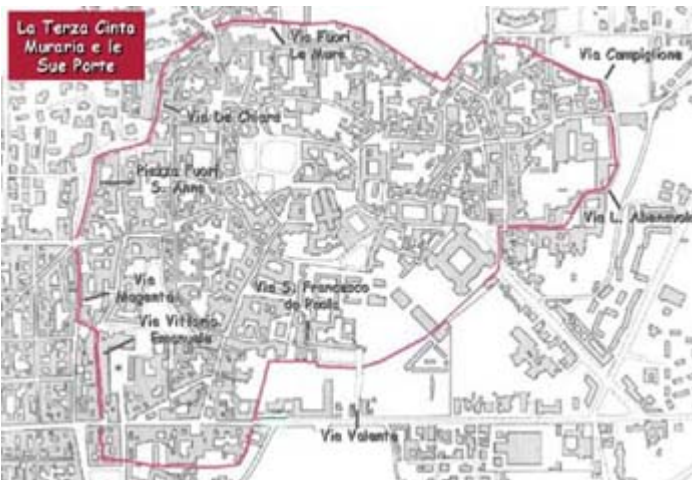
A nápolyi udvar ekkoriban már ékes példáját nyújtotta annak az erkölcsi gátlástalanságnak, ami a későbbi reneszánsz udvarok egyik jellemzője volt, és amiről az olasz novelláírók olyan meggyőző képet rajzoltak. A főszerepet az özvegy tarantói hercegné, Valois Katalin, a francia király húga játszotta kegyencével, a firenzei kereskedőből főúri rangra emelt, számító és okos Niccolò Acciaiuolival. De méltó versenytársa volt Ágnes (Agnese) durazzói hercegné is, aki végül úgy kerekedett felül a rivális családon, hogy híveivel megszőktette Máriát, Johanna (Giovanna) hűgát, és gyorsan férjhez adta fiához, Durazzói Károlyhoz. Körülöttük a feltörő, gátlástalan kalandorok és léha udvarhölgyek teremtették meg a főváros legfelső rétegének azt a romlott légkört, amely a Nápolyba látogató Petrarcat szánakozó megjegyzésre indította a fiatal jegyespár iránt: úgy tűnt neki, hogy „sok farkas őrizetere bizott két bárányt lát”, és rossz előérzet fogta el jövőjükre nézve.²

Ami Johannát illeti, a későbbi események ismeretében a „bárány” megjelölés a költői képzelet csapongásaként hat. Ha környezete befolyásának nagy része volt is jelleme alakulásában, szerelmi viszonyai, könnyelműsége és felelőtlensége nem maradtak titokban a kortársak előtt. Endre magyar környezete elutasító megvetéssel szemlélte a léha udvari élet fertőjét, ahol a nők festették magukat, és szerelmi kalandokkal tették változatossá életüket, és igyekezett távol tartani tőle a herceget, aki természetből fogva idegenkedett a királyi palota légkörétől, és egyre jobban elszigetelődött új hazájában. Az udvari körök pedig mintha teljesen elfeledkeztek volna Anjou voltáról és az uralkodócsaláddal való közeli rokonságáról,

azonosították magyarjaival, barbárnak és durvának minősítették, háta mögött „a hun”-ként emlegették. Mikor pedig Róbert király 1342-ben meghalt, és koronája örökösül egyedül Johannát jelölte meg, Endrének a „királynő férje” fonák szerepével kellett beérnie, amit még szánalmasabbá tett felesége elhidegülése és gáláns kalandjai. A fiatal királynőt, aki azelőtt sem vonzódott különösebben rákényszerített, tőle annyira különböző jegyeséhez, nem volt nehéz ellene fordítani és táplálni azt az eltökéltségét, hogy uralkodói jogait nem osztja meg vele. Álláspontjához makacsul ragaszkodott még IV. Kelemen pápa utasításával szemben is, aki a magyar udvar közbelépésére Endre érdekeinek szószólójává vált.

A herceg hozzátartozóit aggodalommal töltötte el a nápolyi helyzet, amiről követeik és Endre magyar híveinek jelentései tájékoztatták őket. Nagy Lajos, aki apja halála után annak trónjával együtt politikai vonalvezetését is átvette, diplomáciai úton törekedett öccse jogainak érvényt szerezni, Erzsébet anyakirályné pedig személyesen indult Nápolyba azzal az eltökélt szándékkal, hogy ha a válságra nem sikerül kielégítő megoldást találnia, fiát magával viszi Magyarországra, hogy életét megmentse. Tudósítói világosan utaltak a veszélyre, amely a trónhoz fűződő sokféle érdek útjában álló magyar herceget fenyegeti, de Erzsébet és Lajos csak a legvégső esetben akarta ezt a lépést megtenni, mert ez egyértelmű lett volna nápolyi terveik feladásával. Az utazásnak az egyszerű családi látogatás színezetét adták, kegyes római zarándoklattal egybekötve; de a nápolyi udvart ez az indoklás nem vezette félre. Mindent megtettek, hogy az özvegy királyné gyanúját elaltassák: fényes fogadtatást rendeztek számára, elhalmozták figyelmességekkel, és igyekeztek fia helyzetét megnyugtatónak feltüntetni. Az ünnepi alkalomra Johanna még férjének is külön pénzadományt utalt ki.

Erzsébet végül a politikai megfontolásnak engedelmessé vált: fia nélkül távozott Nápolyból, a pápai döntésben reménykedve. Közben Rómában is járt fényes kíséretével; a bámulók és alamizsnakerők tömegétől kísérvé végiglátogatta a templomokat és kegyhelyeket, és bőkezű adományokat hagyott vallási

Az aversai kastély - ahol Endrét megfojtották - 1382-ben emelt harmadik városfal.

Képforrás: <http://www.aversalenostretradici.com/02.00Origini.htm>

célokra. Hosszú, egy évig tartó útjáról 1344 tavaszán ért haza. De kinti tapasztalatai nem szüntethették meg aggodalmait, ha későbbi levelében bevallja a pápának, hogy Nápolyban meggyőződött, mi készül fia ellen.

Az összeesküvők akkor szánták el magukat a gyilkosság végrehajtására, amikor megtudták, hogy a pápa követe a magyar király sürgetésére Nápolyba indul a kettős koronázást elrendelő utasítással. Meg kellett akadályozni, hogy Endre hatalomra jutva megtorolhassa a rajta esett sérelmeket. Mindent gondosan előkészítettek, és a tervbe a bűntársak egész hálózatát belevonták, magas rangú udvaroncoktól Johanna legbizalmasabb környezetéig és Endre személyes kíséretéig. Mivel a nápolyi nép körében Endre népszerű volt, biztonságosabbnak látták, ha a merényletre Aversában kerül sor; itt könnyebb volt a herceget magyar híveitől is elválasztani.

De ha a gyilkosság kigondolásában alaposak voltak is, a következményeket nem vehették számításba: különben nemcsak a végrehajtók riadtak volna vissza, hanem bizonyára a magas rangú felbujtók is. Giovanni Boccaccio, aki ifjúkorát 1340-ig firenzei kereskedő apja mellett Nápolyban töltötte, ahol az idősebb Boccaccio Róbert király kedvelt embere, familiárisa volt, később, szemtanúktól vett értesülései alapján, így beszéli el a történeteket erős színekbe mártott tollával:

„...Lajos, Magyarország királya, aki nem tudta elviselni, hogy Johanna és hívei olyan méltatlanul bánjanak Endre öccsével, bár Róbert király régi szándéka és utolsó akarata ellenére, de pénzért kieszközölte Kelemen pápától, hogy ezt Jeruzsálem és Szicília királyává koronázzák; és a rendeletet hozók már Gaetába érkeztek. Azonban, mivel a birodalom főemberei közül néhányan már előre tisztában voltak a királyi ifjú szigorúságával irányukban, és talán megérdemelt haragjától féltek, és előre látták büntetésüket, ha a királyságra jut, összeesküdtek ellene, és titokban azon kezdtek dolgozni, hogy ne koronáztassék meg. Hogy kik voltak ezek, és hogyan okozták az ifjú halálát, most nem tartozik ide; de tárgyunkhoz elég annyi, hogy az összeesküvők egy éjjel Aversa városában csapdát állítva neki kihívták a királyi hálózobából, és hurokkal vetettek véget életének.”

A nápolyi nép valóban szerethette Endrét, ha meggyilkolásának híre akkora felzúdulást okozott, ahogy Boccacciótól értesülünk:

„Reggel az elvetemült gaztett kitudódott és először a városban, majd a gyorsan terjedő hír szárnyain az egész országban zavargásokat és felzúdulást keltett a gyilkosok ellen. Így miután az első indulatban a gyalázatos tettért bűnhődésül bizonyos calabriai ifjakat, Endre kamarásait szörnyű kínzással szégyenletes halálba küldtek, de a büntelenek erre sem nyugodtak meg, az történt, hogy Hugo avellinói grófra bízták az összes főurak egyetértésével a feladatot, hogy a nagy büntett részeseit kinyomozza, és az elmarasztaltakon saját belátása szerint ítélkezzen.”

Mielőtt azonban a hivatalos vizsgálatra sor került volna., a nápolyi nép 1346 márciusában megostromolta a királyi kastélyt, ahova Johanna híveivel bezárkózott, és gyalázkodó szidalmakat kiabálva a királynőre, napokig tartó harc után kényszerítette, hogy a gyilkosság közvetlen részeseit kiadja. A büntető eljárást maga Durazzói Károly vette kezébe. Boccaccio alapos részletességgel számol be az elítéltek, köztük két nő: Filippa, Johanna nevelőnője és ennek unokája, Sancia, valamint fia, Roberto de Cabanis főudvarmester szörnyű kínhaláláról:

„A tengeröbölben egy hajón, éppen Nápoly előtt, cölöpöket állíttatott fel éles szögekkel, és helyi szokás szerint az egész nép szeme láttára és Filippa előtt megkínóztatta a szerencsétlen Sanciát és Robertót. Nem tudni, mit vallottak, de a következmények alapján biztosnak tartották, hogy vétkesek voltak Endre halálában. Ugyanis néhány nap múlva Filippát, Robertót és Sanciát ruhátlanul, három kocsira kötözve végighurcolták az egész városon, és miközben a mindenhol odatóduló nép szidalmakat szórt rájuk, hol tüzes fogókkal tépték, hol éles késekkel vagdalták a húst testükről, amíg odaértek, ahol a tűznek kellett elpusztítani, ami még nyomorúságos életükből megmaradt. Itt azután a szegény öreg Filippa nem bírta tovább elviselni a fájdalmakat, és hóhérai keze között halt meg, akik felnégyelték, és szívét más belsőseivel együtt Nápoly egyik kapujára akasztották ki, ahol sokáig emlékeztetett a kegyetlen szörnyűségre, teste többi részét pedig a lángokba dobták. Sanciát a kocsiról levéve, nyomorultul cölöphöz kötözve, élve megégették. ugyanúgy Robertót is. De még ez sem volt elég a nézőknek: a félig elégett holttesteket kiragadták a lángok közül, szívüket kitepték mellükből, és többen vadállatias módon megették, utána pedig kampót ütve testükbe, az egész városon végighurcolták, a szennyvízcsatornákban összerúttították, és darabokra tépve szétszórták.”³

A háborzongató elbeszélésből kitűnik, milyen méreteket öltött a nápolyi köznépfelháborodása és bosszúszomja, ha ilyen vadállatias tettekre ragadtatta magát. A büntetett háttérben álló fő mozgatóit a megtorlás nem sújtotta, de a nép és az itáliai közvélemény nagy része meg volt győződve Johanna bűnösségéről. Nápolyban ma is használatos a mondás: „Eredj már, rosszabb vagy, mint Johanna királynő!”⁴

Boccaccio a fenti életrajzban nem mondja ki nyíltan a királynő bűnösségét, de egy korábbi költői munkájában, mely Nagy Lajos itáliai hadjárata alkalmából készült, a görög pástorköltészet köntösébe öltöztetve, allegorikus formában meséli el, hogy a fiatal Alexis pástyor, akire a bölcs Argos halála előtt a nyáját bízta, megdöbbenve látta az erdő sűrűjébe hatolt vele, és itt dühös nőstényfarkassal találta magát szemben, amely a torkának ugrott, és nem tudott szabadulni tőle, míg az elhagyott ösvényen lelkét ki nem lehelte. Úgy mondják, teszi hozzá, hogy az erdő oroszlánoknak és borzasztó vadállatoknak ad otthont, és a harcias ifjú ezekre vadászva lelte halálát. Ha valaki a fedőnév alatt nem ismerné fel Endre királyfit, nem maradhat kétsége,

mikor az ekloga rátér a megölt pástyor bátyjának, Tytirusnak haragjára és fájdmájára, aki a Duna melletti sziklabarlangból fogcsikorgatva szólítja kemény földműveseit és kutyáit a Duna-völgy tájairól, és erdőit, nyájait elhagyva elindul, hogy elfogja és megbüntesse a farkast és a sárga oroszlánokat.⁵ Ez azért nem akadályozza a kimeríthetetlen mesemondót abban, hogy később, mikor érdeke úgy kívánja, magasztaló életrajzot szerkesszen a királynőről, és bámuló elismeréssel szóljon arról, milyen erős lélekkel viseli a sorscsapásokat és a nevére szórt, meg nem érdemelt rágalmakat.⁶

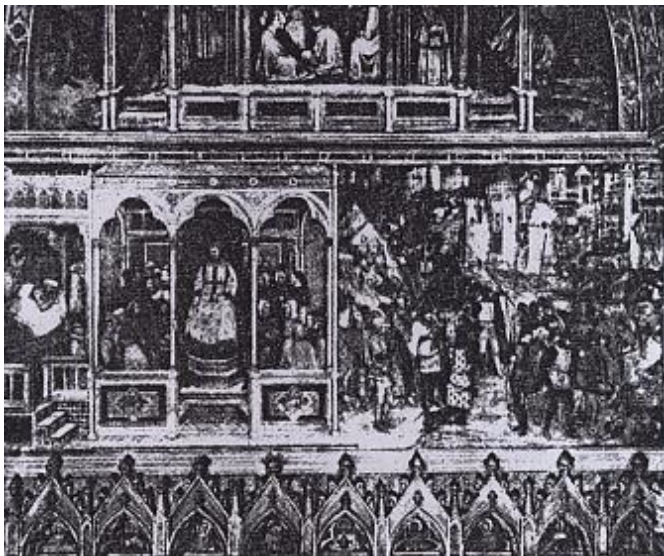
A korabeli krónikák nagy része elfogadja Johanna vétkességét: az Este-krónika úgy beszél a nápolyi királynőről, mint akit „az egész földkerekségen gyaláztak férje, Endre király kegyetlen halála miatt”.⁷

A sienai Agnolo di Tura del Grasso, miután feljegyzi Endre megfojtását, hozzáteszi: „azt beszéltek, Johanna királynő műve volt”.⁸ A nápolyi trónhoz közel álló életrajzírók természetesen igyekeztek Johanna ártatlanságát bizonyítani, de ezt megnehezítette, hogy az özvegy alig pár héttel Endre halála után már férjhez akart menni Tarantói Róberthez, akivel a közhír szerint már korábban viszonya volt.

Az olasz romantika számára az aversai dráma kiváló anyagot szolgáltatott a regényes feldolgozásra. Giambattista Marsuzzi 1821-ben Rómában kiadott tragédiája, a *Johanna királynő* hősnőjének magatartását gyerekkori reménytelen szerelmére vezeti vissza Tarantói Lajos, Róbert öccse iránt. A politikai háttér az összeesküvés szervezőjének, a firenzei Niccoló Acciaiuolinak álláspontja képviseli: a cél a magyar Anjou-ház itáliai túlsúlyának megakadályozása. Johanna kifakadásában férjét barbárnak, erőszakosnak, hatalomra törőnek minősíti, míg udvaroncái Endre magyar kísérete iránti gyűlöletüket azzal indokolják, hogy ezek idegenek, hatalmaskodók, mások a szokásaik, más még az öltözködésük is.⁹ A dráma során kiviláglik, hogy Endre nyersesége csak viszonzatlan szerelme miatti elkeseredéséből fakad; bánatos monológban ad hangot nyomasztó egyedüllétének, balsejtelmeinek és vágyódásának hazája, anyja, gyermekkorának emlékei iránt. Vetélytársának, Tarantói Lajosnak nagylelkűen megbocsát, és Johanna, aki csak udvaroncái unszolására, régi szerelme megmentéséért adta beleegyezését a merényletbe, megbánja elhamarkodott lépését, de túl későn ahhoz, hogy a gyilkosságot megakadályozhassa.

A romantikus színház igényeinek megfelelő beállításról merőben különbözött az a kép, amelyet a budai udvar alkotott a gyilkosságról Endre magyar kíséretének jelentései alapján. Nagy Lajos és anyja a pápának írt leveleikben Johannát határozottan férjgyilkosnak minősítették, és a bűnösök méltó megbüntetését követelték. Kelemen pápa, hogy a magyar királyt megnyugtassa, és elejét vegye annak, hogy, mint féltő volt, az személyesen vegyen elégtételt, szigorú vizsgálatot rendelt el, és külön bíboros legátust küldött Nápolyba, hogy a királyi család szerepét tisztázza a merényletben. A kényes misszió, mint ahogy a magyar udvarban várták is, nem hozott kézzelfogható eredményt. A pápaságnak nem volt érdeke, hogy

hűbéresei, a nápolyi Anjouk elveszítsék a trónt, és az a család magyarországi ágának birtokába jusson. Ezt a francia udvar sem kívánta, amellyel az Avignonban székelő pápa függő viszonyban volt. Ha Johanna és családja bűnrészessége bebizonyul, elkerülhetetlen lett volna Nagy Lajosra ruházni a koronát, amit öccse halála után erélyesen magának követelt.

Nagy Lajos Ramiro király képében törvényt ül. Altichiero freskója a padovai Szt. Antal Bazilikában

A magyar király eleve kételkedett a békés megoldás lehetőségében, és kész volt fegyverrel szerezni érvényt akarátának. A vállalkozást hosszú diplomáciai tárgyalások előzték meg: Nagy Lajos szövetségeseiket keresett a külföldi uralkodók és az itáliai városállamok vezetői között. A félszigeten a két nagy összefogó hatalom: a német-római császár és a pápa egyre inkább névlegessé váló fennhatósága alatt az olasz városok önálló életre rendezkedtek be, és maguk választották kormányzó szerveiket. A pápaság a Lyonban trónra emelt V. Kelemen óta Avignonba tette át székhelyét, és 1309-től 1376-ig nem is tért vissza a belső pártharcoktól és a két hatalmas oligarcha család: a Colonnák és Orsinik viszálykodásaitól zaklatott Rómába. A német-római császárok Hohenstauf II. Frigyes óta nem voltak elég erősek ahhoz, hogy a fegyverek hatalmával tartósan érvényesítsék befolyásukat: megelégedtek azzal, hogy a császárpárti ghibellin városokban helytartókat nevezzenek ki. Így már a 13. század folyamán Észak-Itália számos városában a polgárság választotta kormányzó testületeket a legnagyobb erővel és a legtöbb támogatóval rendelkező főemberek egyeduralma váltotta fel, akik biztosították, hogy ez családjukban öröklődővé váljék. Milánóban a Viscontiak jutottak hatalomra, Veronában a Della Scalák, Padovában a Carrarák, a romagnai Forliban az Ordellafiak, Ravennában a Da Polenták, Riminiben pedig a Malatesta család. Mantova 1328-ban került a Gonzagák kezébe, míg a szomszédos Ferrarában már az előző század elején az Esték kerekedtek felül vetélytársaikon. Mindezek a kis kényurak igyekeztek hatalmukat a környező területekre is kiterjeszteni, és megvetették a későbbi olasz fejedelemségek alapjait. Közép-Itália

városai, köztük Firenze, Siena, Pisa, Perugia viszont, egészen a pápai birtokot képező területekig, még megőrizték köztársasági városállam-jellegüket, időszakosan megválasztott vezetőséggel.

Nagy Lajos számára; mivel Velencével feszült viszonyban volt a dalmát városok, főleg Zára birtokáért folyó vetélkedésük miatt, jobbnak látszott a tengeri átkelés helyett a szárazföldön keresztül vonulni Nápoly ellen. Ehhez azonban meg kellett nyerni az útba eső területek urainak hozzájárulását, és előre biztosítani az átvonuló sereg élelmezését is, ami annál nehezebb feladat volt, mert a rossz termés következtében az 1346-os évben Itália-szerte olyan drágaság és éhínség uralkodott, hogy számosan éhen haltak. A magyar király többször küldött követeket az olasz városokba, hogy útját előkészítsék. 1347 tavaszán Kont Miklóst és a veszprémi püspököt már zsoldosok toborzásával is megbízta, hogy a nápolyi királyság Johanna ellen fellázadt városainak segítséget vihessenek. A dél-itáliai országban, a Róbert király halála óta fokozódó zűrzavaros állapotokat kihasználva, egyes főurak a királynővel szemben Nagy Lajos oldalára álltak, aki megbízottai révén érintkezésben volt velük. Aquila városában felkelés tört ki, amely tovább terjedt az Abruzzók több helységére, majd a tírreni tengerparton Gaeta is a Johanna-ellenes szövetséghez csatlakozott. Így a harc a nápolyi királyságban már Nagy Lajos megérkezése előtt fellángolt, és folyamatosan támogatást kapott a Magyarországból érkező

Nagy Lajos Ramiro király képében Altichiero a «Clavignói csata» c. freskóján. Padova (Forrás: Jászay Magda i. m.)

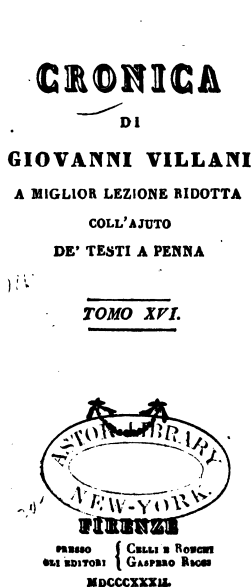
utánpótlással. Még a tavasz folyamán Vásári Miklós nyitrai püspök érkezett Aquilába több magyar főúrral és nagy zsoldos csapattal, a városbeliek lelkes ujjongása közepette. Durazzói Károly, Johanna hadvezére nem tudta bevenni a várost, és eredmény nélkül vonult el alóla. Júliusban a pécsi püspök hozott 200 fegyveresből és nagy pénzüsszezből álló újabb segítséget. Ekkor már mintegy kétezer katonája volt a magyar királynak a nápolyi királyság területén. Johanna most már új férjével, Tarantói Lajossal próbált segítséget szerezni. A firenzei köztársaságtól is kért sereget, a régi jó

kapcsolatokra hivatkozva családja és a toszkán városállam között. A német császársággal jó viszonyban álló magyar királlyal szemben a pápa oldalán levő guelf párt érdekeinek védelmére hívták fel Firenzét, amely politikájában ehhez az idegenellenes hatalmi csoportosuláshoz állt közel; a nagyobb nyomaték kedvéért arra is rámutattak, hogy a veszély egy barbár, nyelvében és szokásaiban elütő nép részéről fenyeget, ezzel mintegy az itáliaiak összefogását és szolidaritását sürgetve. De Firenze ekkoriban már szétágazó kereskedelmi és pénzügyi műveleteinek hálózatába Magyarországot is bekapcsolta; óvakodott hát attól, hogy nyíltan a hatalmas magyar uralkodó ellen forduljon, hiszen annak tervezett vállalkozása nem veszélyeztette közvetlenül érdekeit. A nápolyi kérelemre biztató ígéreteknel többet nem szándékozott nyújtani.

Nem remélhetett segítséget Johanna a szomszédos Róma új urától sem. A köznépből származó Cola di Rienzo rövid pár év alatt nemcsak a főnemesekkel szemben álló polgárság, hanem az Avignonban székelő pápa bizalmát is megnyerte, és az ősi város régi súlyának és fényének visszaállítását célzó, nagyra törő terveivel lelkes hívek táborát gyűjtötte maga köré. Miután a népgyűlés korlátlan hatalommal Róma tribunjává kiáltotta ki, a várost a világ fővárosává nyilvánította, a többi itáliai városnak római polgárjogot adományozott, és felszólította őket, hogy egy itáliai császárt válasszanak; ugyanakkor megtiltotta, hogy idegen hatalmasságok fegyveresen itáliai területre lépjenek. Cola befolyása, tetszetős eszméinek terjedése Johannát és Nagy Lajost egyaránt arra ösztönözte, hogy megnyerjék őt maguknak. Nagy Lajos két követséget is küldött hozzá 1347 augusztusában és októberében. Kérte, hogy a kormányzása alatt álló területen átvonulhasson, és ott zsoldosokat

toborozhasson; a második alkalommal pedig ítélőbírónak kérte fel őt és a római népet fivére meggyilkolásának ügyében. De felkeresték a tribunt Johanna követei is, és ez nem mert a pápa ellenére cselekedni. A bíraskodást elvállalta, de a magyar király mindennemű kézzelfogható támogatása elől kitért, a pápát pedig biztosította, hogy Johanna mellé áll. Határozatlansága végül is elősegítette bukását: a pápa nem hitt neki, a magyar királlyal való titkos egyetértéssel vádolta, és felfüggesztette méltóságából, egy olasz főúr, Lajos párthíve pedig felkelést szított ellene. A néphangulat hamar megváltozott; Colának menekülnie kellett, és most ő fordult Nagy Lajoshoz támogatásért, hogy hatalmát visszaszerezze. De a magyar király ekkor már Nápolyban volt, országos fontosságú ügyek vették igénybe idejét, és nem gondolt az elűzött tribun megsegítésére.

Itáliai útja diadalmenethez hasonlított. 1347. november elején indult el fővárosából vagy ezer lovassal, főembereivel és nagy összeg firenzei mintára vert arany forinttal, hogy útközben újabb zsoldosokat fogadhasson. Gyors menetben haladt lovasaival, és november 26-án már Udinében volt, ahol az aquileiai pátriárka barátságosan fogadta. Amerre keresztülhaladt, az olasz városok urai, noha értesültek a pápa nemtetszéséről, a nagy uralkodónak kijáró tisztelettel fogadták és látták vendégül. A firenzei Villani fivérek - akiket személyes barátság fűzött Endre nevelőjéhez, Magyar Miklóshoz - krónikájukban részletesen beszámoltak a király útjának állomásairól és találkozásairól a helyi hatalmasságokkal. Ezek a találkozások, a szemtanúk seregének beszámolóí és közvetlen benyomásai módot adtak a krónikásoknak, hogy a fiatal király arcképét megrajzolják. Matteo Villani az alábbiakat írja róla:

328	Cap. XCIX. Come messer Luigi prese di Taranto prese per moglie la regina di Puglia sua cugina carnale.	255
	Cap. C. Di certe battaglie che feciono i Genovesi co' Catalani in Sardigna e in Corsica	256
	Cap. CI. Come volle essere tolto per tradimento il castello di Laterano a' Fiorentini	257
	Cap. CII. Come i reali del regno di Tunisi in Barberia per loro discordie s'uccisero insieme	258
	Cap. CIII. Come la città di Sermona e altre terre s'arrenderono al re d'Ungheria	263
	Cap. CIV. Come i reali di Puglia si sanarono con loro isforzo alla città di Capova	264
	Cap. CV. Di novità e battaglie che furono in Roma: come i Colonesi furono sconfitti; e poi come il tribuno fu cacciato della signoria	265
	Cap. CVI. Come morì Lodovico di Baviera che si chiamava imperadore, e fu eletto imperadore il re d'Inghilterra.	270
	Cap. CVII. Come il re d'Ungheria passò in Italia per andare in Puglia a fare la vendetta del suo fratello Andreaso	272
	Cap. CVIII. Come il comune di Firenze mandò una ricca ambasciata al re d'Ungheria	276
	Cap. CIX. Come fu isposta l'ambasciata al re d'Ungheria a Rimini per messer Tommaso Corsini dottore di legge	278
	Cap. CX. Risposta fatta in presenza del re d'Ungheria a' nostri ambasciadori per lo venerabile uomo messer Giovanni cherico di Visprimense, a cui il re la commise	284
	Cap. CXI. Come il re d'Ungheria entrò nel regno di Puglia, ed ebbe la signoria cheto e sanze costato	287

329	Cap. CXII. Come il re d'Ungheria fece morire il duca di Durazzo, e fece pigliare gli altri reali	290
	Cap. CXIII. Come de' soldati stati al soldo del re d'Ungheria, e di quelli stati con messer Luigi di Taranto, si fece una gran compagnia per partirsi del Regno	296
	Cap. CXIV. La lettera che mandò il re d'Ungheria al comune di Firenze	297
	Cap. CXV. Come messer Luigi di Taranto e la regina Giovanna arrivarono in Proenza	301
	Cap. CXVI. Di certi signori e donne che passarono per Firenze	304
	Cap. CXVII. Quando si cominciò a fondare il muro di san Gregorio in Arno che richiude due pile del ponte Rubaconte	306
	Cap. CXVIII. Come i Bostoli furono cacciati d'Arezzo, e il perchè	307
	Cap. CXIX. Di certe novità che furono in Firenze in questi tempi	308
	Cap. CXX. Come la città di Pisa mutò stato e reggimento	310
	Cap. CXXI. D'uno grande miracolo ch'apparve in Vigoune in Proenza	311
	Cap. CXXII. Come i guelfi furono cacciati di Spulito	312
	Cap. CXXIII. Di grandi tremoti che furono in Vinetia, in Padova, in Bologna e altrove	313
	Cap. CXXIV. Di grandi tremoti che furono in Brinli e in Baviera, e in Chiarentana e nella Magna e in più contrade	314
	Note	317

CRONICA
DI
MATTEO VILLANI

A MIGLIOR LEZIONE RIDOTTA

COLL'AIUTO

DE' TESTI A PENNA

CON APPENDICI STORICO-GEOGRAFICHE

COMPIATE DA

FRANC. GERHARDI DRAGOMANN

TOMO I.

FIRENZE
SANSONE COME TIPOGRAFICO-EDITORE
1846.

593

CAP. XXXVII. Come per l'arvenimento del re d'Ungheria si tenne la Italia	» 495
CAP. XXXVIII. Come la cavalleria del re Luigi sconfisse i nemici, e furono vinti	» 497
CAP. XXXIX. D'appelli fatti per lo conte di Tando di tradizione	» 497
CAP. XL. Come i Sassoni per paura ritornarono a' Fiorentini	» 498
CAP. XLII. Come l'oste si levò da Borgoforte	» 498
CAP. XLII. Principio della guerra de' Fiamminghi a' Brabantoni	» 499
CAP. XLIII. Come il conte di Fiandra andò su quello di Brabant	» 500
CAP. XLIV. Come si fece accordo sul campo de' Fiamminghi a' Brabantoni	» 501
CAP. XLV. Come la città d'Ascoli s'arrendè al legato	» 502
CAP. XLVI. Come il legato processò tenere il Tronto alla compagnia	» 503
CAP. XLVII. Come i Pisani ruppero la franchigia a' Fiorentini	» 503
CAP. XLVIII. Come i Fiorentini deliberarono partirsi da Pisa e ire a' Tolosana	» 504
CAP. XLIX. Come fu disfata la città di Venafri in Terra di Lavoro	» 505
CAP. L. Come l'oste del re d'Ungh. cominciò a venire a Trevisi	» 506
CAP. LI. De' parlamenti che di questo si feciono in Lombardia	» 507
CAP. LII. Come il re d'Ungheria ebbe Colligiano	» 507
CAP. LIII. Come il re d'Ungheria venne a oste a Trevisi	» 508
CAP. LIV. Come si reggono gli Ungheri in oste	» 509
CAP. LV. Come l'oste si manteneva a Trevisi	» 510
CAP. LVI. Come la gran compagnia passò nella Marca	» 511
CAP. LVII. De' fatti dell'isola di Sicilia	» 512
CAP. LVIII. Come il conte di Lancaster cavalcò fino a Parigi	» 513
CAP. LIX. Come il re di Francia andò in Normandia	» 514
CAP. LX. Come il papa e l'imperador. diedono titolo al re d'Ungh. CAP. LXI. Come i Fiorentini s'accordarono di fare posto a Tolosana	» 515
CAP. LXII. Come messer Brucci cercò di tradire il signore di Bol. » 517	» 517
CAP. LXIII. Come i Veneziani cercarono accordo col re d'Ungh. » 518	» 518
CAP. LXIV. Come il signore di Bologna scopre un altro trattato contro a sé	» 519
CAP. LXV. Di certa novità che gli Ungheri feciono nel campo a Trevisi	» 520
CAP. LXVI. Come il re d'Ungheria si levò ad oste da Trevisi	» 521
CAP. LXVII. Raccolgimento di condizioni, e movimento del re	» 521
CAP. LXVIII. Come la gente della lega di Lombardia sconfisse il Reale a Castel Leone	» 521

Matteo Villani Krónikája (Forrás: Google)

„Ez a magyar király, amennyiben az igazságot megtudhattuk felőle, nagylelkű, személyére nézve derekas és merész, nagy vállalatok sikerében nagyon lelkes, szigorú és büszke, báróival szemben igen féltelmes tud lenni, s köteles szolgálataikban megkívánja a készséget; mindenre vállalkozik, a kellő előrelátás nélkül; fegyver dolgában népére jobban rá van utalva, s merészebb, mint előrelátó, azon túlságos bizalomnál fogva, mellyel ő irántuk, amazok pedig ő iránta viseltetnek, mivelhogy nagyon udvarias s jó modorú mindenkiel szemben. Nagy dolgokban gyakran adta hirtelen s könnyelmű elhatározás példáit, s jobban ért a kedvezőtlen vállalatok abbahagyásához, mert félbeszakítja azokat, mint az erényes kitartáshoz.”¹⁰

Nagy Lajos átvonulását a félszigeten mindenesetre alaposan átgondolt, előrelátó terv szerint szervezte meg. Elkerülte azoknak a városállamoknak felségterületét, amelyek kínosan örködték semlegességük fenntartásán. Így nem érintette a velencei köztársaság földjét, és nem fogadta hozzá küldött követeit sem. Padova ura, Jacopo da Carrara eléje ment, és meghívta fővárosába, de Nagy Lajos Velencére való tekintettel itt sem akart megállni. Több napig időzött viszont Veronában, az erős kezű Mastino della Scala udvarában, aki háromszáz lovasat adott mellé kíséretül, egészen Nápolyig. Vendége volt az Estéknak is Modenában, és három lovat kapott tőlük ajándékba; Mantova ura, Filippo Gonzaga pedig százötven lovassal szegődött kíséretébe, és vele ment Pugliáig. Bolognában a várost kormányzó Jacopo dei Pepoli látta el seregével együtt államköltségen. Innen Romagnán keresztül vezetett a király útja, az Adriai-tenger oldalán, Toscana kihagyásával. Ezzel elkerülte azt, hogy a guelf pártban fontos szerepet játszó Firenzét összeütközésbe hozza a pápával, akinek diplomáciája nápolyi vállalkozása megakadályozásán dolgozott. VI. Kelemen felszólította a várost, hogy ne nyújtson segítséget Nagy

Lajos átvonulásához, a király nyomába pedig Bertrand kardinálist küldte, hogy megállásra bírja. A bíboros, hogy érvelésének nagyobb nyomatókat adjon, még az egyházi kiközösítést is kilátásba helyezte, de mindez hatástalannak bizonyult: tárgyaló partnere hajthatatlan maradt, és ügye igazságosságára hivatkozott.

Az újtába eső városok vezetői pedig versengve igyekeztek meggyőzni odaadásukról. Forlíban Francesco Ordelaflai háromnapos ünnepséget rendezett a tiszteletére táncmulatságokkal, és kíséretéhez csatlakozott háromszáz lovasával egészen Nápolyig. Riminiben viszont a Malatesták látták vendégül, ami a király több ezer főre duzzadt kíséretét tekintve nem csekély megterhelést jelentett a kis olasz városkák pénztárai számára. A király viszonzásképpen rangokat adományozott: lovaggá ütötte házigazdáit, a Pepoli, az Ordelaflai, a Malatesta család tagjait, sőt a firenzei követség három tagját is Folignóban, híve, Ugolino da Trinci palotájában. A toszkán városállam a pápa intése ellenére tíztagú fényes küldöttséggel mutatta be hódolatát Magyarországnak. A küldöttségben a leggazdagabb firenzei bankár- és kereskedőcsaládok: a Strozzi, Peruzzi, a Medici és a Corsini tagjai is részt vettek. A város mindannyiukat hármassal bélelt, skarlátszínű öltözékkel látta el - meséli büszke öntudattal a firenzei krónikás -, és kétszínű csíkos egyenruhába bújtatott csatlósokat adott melléjük kíséretül. Szónokuk, Tommaso Corsini előadta, mit köszönhet várososa az Anjouknak, és - vitatható logikával - azt kívánta a királynak, győzedelmeskedjék vetélytársain, a többi Anjoukon. A követjárás a szokásos lovaggá ütéssel zárult: az ifjú uralkodó készségesen osztogatta ezt a kitüntetést, amely egy-egy szertartásos kardsuhintás útján újabb és újabb hívekkel szaporította táborát. A firenzei követek mellé Perugia városának tíztagú küldöttsége is megjelent, hogy hódolatát bemutassa: ők sem maradtak ki a királyi kegy e megnyilvánulásából. Megállapodás született,

hogy Firenze, Perugia és Siena állandó követeket tart majd Nagy Lajos udvarában.

1347 karácsonyát a király az elsőnek hozzá pártolt Aquilában töltötte, ahol a lakosság és az előreküldött magyar helyőrség nagy örvendezéssel fogadta. Megérkezése hírére a tartomány több főura sietett hozzá, hogy hűségesküt tegyen, és egyúttal megpróbáljon másokat megelőzve az ifjú király kegyeibe férkőzni, és rangot, hivatalt biztosítani magának. Január 11-én Nagy Lajos seregével Beneventóba érkezett; útjában a várak és városok önként meghódoltak, csak két várat kellett hadainak erővel elfoglalniuk; ezeket azután a kor szokása szerint kirabolták és felégették. A beneventóiak a fegyveres csapatok láttára bezárkóztak a városba, mert a zsákmányolástól félték, de a király jövetelének hírére megnyugodtak. Nagy Lajos magyar katonái között nagy fegyelmet tartott, és eltiltotta őket a rablástól és fosztogatástól, de a pénzen felfogadott zsoldoscsapatokat nem tudta féken tartani. Ezek a hivatásos katonák, akik a legtöbbet ígérőnek bocsátották áruba kardjukat, keresetüket az alkalmi zsákmányolásokkal kerekítették ki, válogatás nélkül fosztogatva, amerre csak átvonultak; garázdaságukkal nemcsak magukat, hanem megbízójukat is meggyűlöltették, és megnehezítették Nagy Lajos törekvését, hogy a nápolyi királyság lakosságát megnyerje magának. Beneventóból való távozása után az ottaniak kénytelenek voltak fegyverrel védekezni a királyi sereg nyomában járó rablók ellen, akik a városra támadtak, és egy részét felégették.

Míg a magyar király Beneventóban fogadta a különböző nemes urak hódolatát és a nápolyi követeket, akik a fővárosba hívták, Johanna hadereje - férje, Tarantói Lajos vezérlete alatt - Capuánál döntő vereséget szenvedett a Nagy Lajos zászlaja alatt harcoló olasz, magyar és német zsoldoscsapatoktól. A hírre Johanna hajóra szállt, és Avignonba menekült, hogy a pápa pártfogásába ajánlja ügyét; ide követte később férje is. Nagy Lajos most már akadálytalanul vehette birtokba a jogos örökségének tekintett királyságot, de nem szorulhatott háttérbe itáliai útjának közvetlen indítéka sem: tekintélyének kockáztatása nélkül nem halaszthatta tovább öccse meggyilkolásának kivizsgálását és megtorlását. Először Aversát, a gyilkosság színhelyét kereste fel tehát, és itt zajlott le találkozása a hozzá siető Tarantói és Durazzói hercegekkel, kölcsönös rokoni szeretetnyilvánítások közepette. A találkozás kimeneteléről a sienai krónikástól így értesülünk:

„Az említett királyi hercegeket, ahogy Aversába érkeztek, Magyarország királya tisztességgel fogadta; azt beszélük, szájon csókolta őket, ott tartotta; hogy vele étkezzenek, és még azt is mondják, hogy szavát adta nekik: a magyar király azonban nem tartotta meg az említett királyi hercegeknek adott szavát, hanem elfogatta a Durazzói herceget, aki Taranto fejedelmének volt a fia (sic), és levágatta a fejét ugyanazon a helyen, ahol András királyt megölték..., és parancsba adta, hogy ne temessék el. Utána a bárók kérésére megengedte, hogy eltemessék tiszteletadás

nélkül... és ne tegyék a királyi sírhelyre: ez pedig január 21-én történt. Utána a király ugyanaznap elfogatta a többi királyi herceget, akik a Durazzóival jöttek hozzá: ez négy ifjú volt, és ezeket megbízható kísérettel Magyarországra küldte. Ez lett a vége a Durazzói hercegnek és övéinek; ha egyetértettek volna, ez nem történhetett volna meg, mert elég erősek voltak, hogy szembeszálljanak a magyar királlyal; de Isten megengedte, hogy elnyerjék büntetésüket a nagy bűnért, amit elkövettek, mert úgy mondják, hogy az említett herceg volt a többiek élén András király megöletésében.”¹¹

Durazzói Károlyt valamelyik ellensége vádolta be Nagy Lajosnál, akit annál is könnyebb volt meggyőzni rokona bűnösségéről, mert ez nemrégiben még Johanna seregének fővezére volt. A király magatartása egyik napról a másikra megváltozott, bizalmatlan lett, ellene tervezett összeesküvéstől tartott, és míg Aversába érkezésekor a lakosság nagy megkönnyebbülésére megakadályozott minden rendbontást, és fegyveres magyar őrséget rendelt a város védelmére, a fővárosba hódító hadvezérként vonult be, bár előzőleg Aversában ezer főnyi nápolyi küldöttség kereste fel, és biztosította a nép odaadásáról. Ellenséges érzületének kézzel fogható következményei voltak: „A fent említett magyar király - folytatja beszámolóját a sienai krónikás - január 22-én elhagyta Aversát egész népével együtt, és Nápolyba mentek: ott pedig piszkos és gyalázatos dolgokat művelt, és a királyi család sok házáat kiraboltatta más bárókéval együtt, és sok kincset szedett össze belőlük.”

A rablások itt is a zoldosok számlájára írhatók, de a közvélemény elsősorban a királyt hibáztatta, és a történetek ellene fordították a nápolyi népet. A főurak közül is sokan megnehezítettek, mert Lajos folytatta a vizsgálatot öccse halála ügyében, és több bűnrésztet kivégeztetett, a főhivatalokat pedig, érthető módon, saját megbízható híveivel töltötte be. A meghódított királyságot jogos családi birtokának tekintette, és intézkedései uralma állandósítását célozták. Alattvalóitól hűségesküt kívánt, és a béke és vagyonbiztonság helyreállítására törekedett; országgyűlést hirdetett, és újjászervezte a közigazgatást. Az első tisztogatások után már igyekezett a nápolyiak rokonszenvét megnyerni, ünnepélyeket rendezett, és megvendégelte a népet.

Nápolyi kormányzása azonban rövid életű volt. 1348 tavaszán pusztító pestisjárvány sújtotta Olaszországot - ez az esemény szolgáltatta a keretet Boccaccio *Decameron*jához, amelyben a novellákat a vész elől vidékre menekült firenzei társaság tagjai mesélik egymásnak időtöltésül - és tizedelte a lakosságot. Magyar kísérete hazatérésre biztatta a királyt, akit elkedvetlenített VI. Kelemen újabb üzenete is: ebben a pápa magának tartotta fenn a döntés jogát a nápolyi trón odaítélésében. Nagy Lajost nem hiába jellemezték a hirtelen elhatározások embereként: május végén meglepetésszerűen hajóra szállt és elvitorlázott, miután a fontosabb várakat megbízható tisztjeinek őrizetére bízta, ellátta fegyveresekkel meg felszereléssel, és Nápolyban helytartót hagyott. Matteo Villani úgy tudja,

hogy „számos község és báró, akik szerették a királyság békéjét, fájlalta a dolgot, mert mindamellett, hogy Magyarországon született és nevelkedett, és sokan voltak vele abból a barbár nemzetből, igen nagy igazságosságot tartott, és nem tűrte, hogy népe gyalázatot okozzon vagy bántalmazza a lakosságot, sőt, igen szigorúan büntette őket, s nem is valami súlyos vétségekért kegyetlen s borzasztó büntetéseket mért magyarjaira. Az utakat s közlekedést biztossá tette az egész országban.”¹²

Ha Nagy Lajos Nápolyban marad, kétségkívül sikerült volna rendet teremtenie a zilált közállapotokban, érvényt szereznie a törvényeknek, és új fellendülést biztosítani a súlyos belső válsággal és gazdasági nehézségekkel küzdő királyságnak. De a távozásával kialakult helyzet igazolta a Károly Róbert trónigénylésekor felmerült kétséget, hogy lehet-e eredményesen egyszerre két, egymástól távol eső országban uralkodni. Bár - ugyancsak Matteo Villani szerint - „a magyar királynak a királyságból való távozása után a jó kapitányok alatt álló német s magyar lovasság a velük levő toszkán gyalog csapatokkal együtt csendesen viselkedett, s nem háborgatta a lakosságot”, az erős központi hatalom hiánya lehetőséget adott a sohasem hiányzó elégedetleneknek, hogy visszahívják Johannát. Alig egy évvel menekülésszerű távozása után a királynő és férje üdviválgások között, baldachin alatt vonult be Nápolyba, és Tarantói Lajos, miután sietett példás büntetésben részesíteni a magyar király mellé állt urakat, hozzálátott a Nagy Lajos katonasága kezén levő várak visszahódításához. De itt nagyobb ellenállásra talált, mint várta. Kezdeti sikerei után a magyar király helytartója, Wolfhardt Konrád német zsoldosvezér ellentámadásba ment át, és hadi fölénye biztosítva volt, mikor 1348 őszén Lajos hadvezére, Lackfi István erdélyi vajda segélycsapatokat hozott Magyarországról, majd csakhamar Werner herceg, a nagy hírű német zsoldoskapitány, másodszor változtatva gazdát, szintén a magyarokhoz ment át. Lackfi vezérletével a támadó sereg már Nápolyt szorongatta, és a háború egyre kegyetlenebbé vált - a német zsoldosok nőket raboltak, és megkínózták a harcban elfogott nápolyi főurakat, hogy minél nagyobb váltságdíjat csikarjanak ki belőlük, a nápolyiak viszont a magyar foglyokat gyakran eleven megnyúzták -, mikor a német vezérek elmaradt zsoldjukat követelve, végül a vajda ellen fordultak, és ez kénytelen volt magyarjaival az elfoglalt területeket feladni. A német zsoldoseregek pedig a Johannától kicsikart újabb hadisarcokkal és az elrabolt nőkkel kárpótolva magukat, kivonultak a sokat szenvedett országból.

A dél-itáliai lakosság szorongatásai ezzel korántsem értek véget. A koronáért vívott harc tovább folyt, bár a pápai diplomácia legátusai útján Nápolyban és Budán azon fáradozott, hogy békés megegyezést hozzon létre az Anjouk két ága között. Mikor már úgy látszott, hogy legalább egy hosszabb fegyverszünetet sikerül elfogadtatniuk, a pápa pedig megígérte, hogy ezalatt vizsgálatot indít Johanna bűnösségének kiderítésére, Nagy Lajos, a hazatérő Lackfi vajda jelentésének hatására és a hosszas alkudozásokba belefáradva, 1350 áprilisában másodszor is útnak indult

Nápolyba. Ezúttal gyorsabb ütemben, a tengeren hajózott át, és tizenkét nap alatt ért Manfredonia kikötőjébe. Velence nem akadályozta, mert nyolc évre békét kötöttek, így az utána jövő kisebb csapatzállítmányoknak is sikerült partra szállniuk. A magyar király sok pénzzel érkezett, hogy a zsoldosokat kifizethesse, ennek ellenére hamarosan lázadás tört ki közöttük, amit a királyhű magyar csapatok fojtottak el. Ebben az évekig tartó trónharcban mindkét küzdő félnek viselnie kellett a zsoldosok alkalmazásával járó kockázatot: a zászlóját váltogató Werner után most Wolfhardt Konrád lett hűtlen a magyar királyhoz, hogy kevéssel utóbb újra visszatérjen oldalára.

Nagy Lajosnak egyenként kellett újra elfoglalnia a korábban már meghódított városokat és erősségeket, s a krónikások tanúsága szerint maga is példát mutatott a hősiességben. De katonái a hősiesség mellett mással is félelmetessé tették nevüket: a zsoldosok példájára az ellenállást kifejtő helységekben a lakosságnak nemcsak javait, hanem esetenként életét sem kímélték. A hadviselésnek ez a módja, amely a békés lakosságra is kiterjesztette a megtorlást, hogy elrettentő például szolgáljon a többi településnek és visszatartsa attól, hogy az ellenfélhez pártoljon, általános szokássá vált a főleg zsoldoscsapatokkal háborúskodó olasz városállamok és fejedelemségek korában: II. Pius pápa 15. századi emlékirataiban, a pápaság és a nápolyi királyság közti harcok leírásánál visszatérő motívumként szerepel, hogy a meghódított városokat „tűzzel-vassal elpusztították”. A nápolyi királyság városai, amelyeket felváltva hol Nagy Lajos, hol Johanna seregei szorongattak, nehezen tudták elkerülni, hogy egyik vagy másik fél ne éreztesse velük bosszúját „hűtlenségük” miatt. A magyar király pedig kénytelen volt saját alattvalóinak nagyobb szabadságot engedni, mint előző hadjárata alkalmával, mert a hátrányos megkülönböztetés a zsákmányoló idegen zsoldosok javára zúgolódásokra és viszályokra vezetett volna. A legszerencsésebben azok a városok jártak, melyek, mint Salerno, előre hódoló küldöttséget menesztettek hozzá, és kieszközölték, hogy katonái a városon kívül maradjanak. Aversa ezzel szemben sokáig ellenállt, és a kemény ostromban maga a király is megebesült. Végül a város élelem híján alkuval megnyitotta kapuit a magyarok előtt. De a hosszú küzdelem a magyar sereget is kimerítette, nélkülözni kezdett, és a király a zsoldot sem tudta tovább fizetni. Hajlandónak mutatkozott hát a béketárgyalásokra, és ezt Johanna és férje, akik közeledtére Gaeta várába zárkóztak, örömmel fogadták. A pápai udvar vette kezébe a közvetítést, és Nagy Lajos, lemondva Nápoly újabb elfoglalásáról, szeptemberben kivonult az országból, helytartóira bízva az elfoglalt területek védelmét.

Villani szerint nem tarthatta tovább fegyverben seregét, és távozására tisztos ürügyül a jubileumi szent évet használta fel: a kor vallásos felbuzdulását követve, Rómába indult zarándoklatra. Az 1350. év szokatlanul zord idővel köszöntött be Itáliában: hó és jég borított mindent, olvadáskor pedig árvizek árasztották el a vidékeket. Ennek ellenére már az előző év karácsonyától kezdve zarándokok hatalmas seregei: férfiak, nők, gyermekek vonultak a félsziget útjain le

Róma felé, hogy felkeressék a keresztény bazilikákat, és ott búcsút nyerjenek. Az örök város akkori idegenforgalma vetélkedett a maival: a korabeli becslés szerint karácsony és húsvét táján naponta egymilliónál több idegen kereste fel, németek, magyarok és más tájakról érkező hívők. Az utakon - írja a krónikás - akkora volt a tolongás, hogy „kettő, négy, néha hat vagy tizenkét embert nyomtak agyon”. Az akkori szerény terjedelmű város nem tudta az érkező tömegeket szállással, étellel ellátni. A német és magyar zarándokok így a szabadban táborozva, tüzeknél melegedve töltötték az éjszakákat, nagy türelemmel segítve egymáson.¹³

A nagy idegenforgalom mellett is a magyar király bevonulása ünnepélyes pompájával jelentős esemény volt. Küküllei János, Nagy Lajos káplánja és krónikása részletesen beszámol a fogadtatásról:

„Róma tribunusa a római főemberekkel 4 francia mérföldnyire jött elébe, és úgy fogadta ünnepélyesen és tisztességgel. Külön erre az alkalomra készült egyforma bíborbársony ruhát viseltek; lehettek vagy százan a velük jövő szép, egyformán öltözött trombitások és más zenészek is. Bevezették Róma

városába, melynek utcái szép szőnyegekkel voltak beborítva és felékesítve, és a rómaiak uraként fogadták őt. Ezt azonban a király vonakodott elfogadni. A pápa úr palotájában látták vendégül. A tribunus a római főemberekkel naponként meglátogatta s tisztelgett előtte; nagy örömmel hívták meg házaikhoz lakomára. A király pedig naponként az apostolok fejedelmének, Szent Péternek bazilikájában hallgatott misét; naponta megmutatták neki az Úr arcának kendőjét is,¹⁴ a zarándokok és az összesereglett népsokaság nagy vigasztalására. Sok napot töltött itt ájtatosan a király. A pápa úr utasítására a király feloldozást nyert, mire Szent Péter oltárának 4000 arany forintot ajánlott fel és tett le.¹⁵

A krónikás, aki pedig elkísérte Nagy Lajost nápolyi hadjáratára, tévedésbe esik, mikor a király római fogadtatásánál a tribunust, Cola di Rienzót szerepelteti. A nagy hatalmú népvészért már 1347-ben megbuktatták ellenfelei, és évekig az abruzzói hegyekben bujkált, majd 1350-ben, éppen a magyar király római látogatása évében Prágába ment, hogy IV. Károly német-római császár segítségét kérje. Nagy Lajost valószínűleg a város szenátorai, a legbefolyásosabb két család, a

Magyarország királyának, I. Lajosnak (Vatikán város, Szt. Péter Bazilika) Guidobaldo Abbatini: Veronika kendőjének bemutatása (Forrás: Florio Banfi i. m.)

Colonnák és Orsinik üdvözölhették, és magyar jegyzője a szenátori címet téveszthette össze a tribunuséval. Cola bukását különben Arany János is megénekelte a *Toldi szerelmében*: Nagy Lajos első nápolyi hadjárata alkalmával német zsoldosvezére, Werner fogolyként

hozta eléje a rabul ejtett Rienzót, de a király lovagi nagylelkűséggel vendégül látja és szabadon engedi a bukott hatalmasságot.¹⁶

A római zarándoklat nyilvános tanúságtétel volt a pápasággal való formális kiegyezés mellett. Most, hogy

a király elfogadta a békeközvetítést, és zarándokútjával megmutatta vallásos érzületét, Avignonból megérkezett a felmentés, és a magyar uralkodó a legfőbb egyházi hatalommal kibékülve indult tovább csapatával északra, Toscana felé, ahol nem kis aggodalommal várták jövetelét. A kíséretében levő négyezer német zsoldos érkezésének kilátása arra indította az óvatos Firenzét és Sienát, hogy készen tartsák fegyveres erejüket polgáiraik javainak védelmére. De a sereg nem érintette Firenzét: Ferrarán át vonult Felső-Itália felé, miután Obizzo d'Este őrgróf üdvözölte városában a magyar uralkodót. Velence követeket küldött eléje, és diplomáciájával kieszközölte, hogy városaiiba csak annyi katonasággal lépjen be, amennyi a lakosságra nem jelent veszélyt. Valóban, Nagy Lajos Veronában elbocsátotta német zsoldosait, és csak ezer lovasával ment át az útjába eső venetói városokon, hazafelé tartva. Október 25-én már elérte Magyarországot.

Ha a félsziget lakossága fellélegzett, mikor az idegen csapatokat szerencsésen határain kívül tudta, hamarosan tapasztalnia kellett, hogy a hatalmas király és magyarjai nem mondtak végleg búcsút Itáliának. A nápolyi uralkodóházzal ugyan hosszú tárgyalások után létrejött a béke 1352 októberében, de a feszültség Velencével a dalmácia városok birtoklása miatt továbbra is fennmaradt. Az a tény sem jelentéktelen, hogy Nagy Lajos hatalmi politikájának szálai túlságosan is összefonódtak a félszigettel, hogy sem az olasz államok viszályaikban hozzá ne fordultak volna támogatásért. Így alig néhány évvel hazatérése után, 1356 nyarán már újra velencei területen állt seregével, hogy a nyolcéves fegyverszünet lejáratá után háborúval kényszerítse ki a köztársaságtól Dalmácia átengedését. A magyar fegyveresek - Matteo Villani negyvennégyezerre teszi számukat - a Piave és Brenta közti síkságon indultak harcra, ahol négyszázötven évvel korábban kalandozó őseink olyan riadalmat keltettek. Nagy Lajos érkezése is aggodalmat okozott: az itáliai kényurak nem voltak tisztában céljaival, és hódító tervektől tartottak. Követeik útján próbáltak tudakozódni, és a király megnyugtató válasza után, meggyőződve, hogy támadása csak Velencére terjed, a legközelebbi fejedelem: a veronai Cangrande della Scala tisztelgett nála, és ötszáz lovas hozott serege gyarapítására; Milano ura, Bernabò Visconti pedig barátsága jeléül ötszáz számszerijászt küldött. Ekkora sereg ellátása súlyos gondot jelentett: a király, aki hadaival már bevette Conegliano városát, és Trevisót ostromolta, eltiltotta a rablásokat, és Padova urával, Francesco da Carrarával lépett egyezsége, hogy katonái élelmezését fizetség ellenében vállalja; ennek fejében viszont Nagy Lajos kezességet vállalt területe biztonságáért.

A nagyszámú haderő féken tartása azonban még nehezebb feladatot rótt a vezérekre, mint a nápolyi vállalkozások idején. Treviso hosszú hónapokig ellenállt, és lekötve tartotta az ostromló sereget az ellenséges terület szívében. És a venetói síkság békés földművelőinek alkalmuk volt megismerkedni az idegen harcosokkal, akikről a kortárs Villani részletes és alapos képet rajzolt. Elmondja, hogy a magyar hadiszervezet a nemesek és a városok meghatározott számú lovasból

álló bandériumain alapul, és leírja ezeknek a lovasoknak felszerelését és tábori életmódját is. Fegyverzetük az új nyilakkal és a hosszú kard.

„Általában állandó ruházatként bőrzekét viselnek, s amint jól bekenték, egy másikat öltönek reája, erre ismét egyet, aztán még egyet, miáltal igen erőssé s védelemre alkalmassá teszik. Fejüket ritkán borítja sisak, hogy a nyilazásban ne akadályozza őket, mert ebben van minden reményük... Ha keletnek tartanak, s terjedelmes pusztán kelnek át..., szíjjakkal összefűzött, vért formájú nyergeset használnak, s lakatlan vidéken vagy táborozáskor ember s ló a mezőn a szabad ég alatt, külön sátor nélkül készítenek fekvőhelyet; derült időben feloldják vért formájú nyergük szíjait, s derékájukat készítik belőle, s azon alusznak éjjel; s ha esős az idő, ami elég ritkaság, egyik vagy mindkét oldal felől takarót készítenek maguknak; lovaik hozzászoktak, s nem törődnek vele, ha szabadban s esőben kell állaniuk, s mi kárt sem szenvednek azon esőszegény országokban; másutt nincs így, mindazáltal igen jól viselik el a viszontagságokat... A pusztán csekély megterhelés árán jól ellátják magukat étellel, minek oka s eljárás módjuk a következő: Magyarországon ugyanis nagyszámú ökör és tehén tenyészik, amelyeket a földművelésre nem használnak, hanem a térség legelőjén gyorsan meghízalják s levágják őket, bőrrükkel és zsírukkal élénk kereskedést űznek, húsuikat nagy üstökben megfőzik, s ha megfőtt, besózzák, a csonttól elválasztják, kemencében vagy más módon megszárazítják, ha megszáradt, porrá törik, s finom liszté őrlik, s úgy teszik el, s ha nagy sereggel pusztán vonulnak át, ahol nem kapnak eleséget, üstöket s más rézedényeket visznek magukkal, s hadi ellátás gyanánt mindenikük egy zacskót visz e porból a maga számára, azonkívül a vezér taligákon nagy mennyiségben szállíttat belőle; s ha folyóhoz vagy másféle vízhez érnek, megállapodnak, edényeiket megtöltik vízzel, felforraltják, s ha felforrt, a csoportban levő bajtársak számára mértelenül töltenek rá ebből a porból; a por megdagad s felduzzad, s egy-két maréknyi pép módjára megtölti a fazekat, s igen bőséges tápanyagot szolgáltat, s egy kis kenyérral, vagy magában, kenyér nélkül, erőt ad az embernek. Ennélfogva mi csodálni való sincs azon, ha nagy sokaságuk mellett is hosszú ideig tartózkodnak vagy menetelnek a pusztaságon, anélkül, hogy élelmet találjanak, mivel a lovak fűvel és szénával, az emberek pedig e porrá tört hússal táplálkoznak... Harcmódjuk nem a csatamezőn való helytállásban, hanem portyázásban, megfutamodásban, üldözésben, nyilak kilövődésében, meghátrálásban s az ütközésre való visszafordulásban áll. Nagyon gyakorlottak s ügyesek a zsákmányolásban s a hosszas lovaglásban, erősen nyilazzák az ellenség lovait s gyalogságát, s ennyiben hasznosak a nyílt mezőn való küzdelemben, mivel mesterek a gyors támadásban, s az ellenségnek rohammal való zaklatásában nem gondolnak a halállal, hanem a legnagyobb veszélyt keresik. Ütközésben a magyarok mindig összetartanak, s tízen-tizenötven egy csoportban, ki jobbról, ki balról támadják az ellent, s messziről igyekeznek nyilakkal megsebezni, s aztán elrohannak, vágatják lovaikon.”¹⁷

De ezek a fentiekben Villani által leírt edzett és igénytelen harcosok erősen emlékeztetnek honfoglaló őseiknek régi krónikákban megrajzolt arcképére, a városias kultúrájú ország új körülményei között hajlottak arra, hogy feladják puritán szokásaikat. A friss hús és a bor élvezete a megszokott pép helyett - panasolja Villani - erkölcsüket is megváltoztatta: feljebbvalóik nem tudták többé fegyelmezni őket, és megakadályozni, hogy „állatias és vakmerő” magyarjaik betörjenek a baráti Padova területére, raboljanak és zsákmányoljanak, mintha ellenséges földön járnának. Az önkényes vállalkozások következménye a naponta érkező, kenyeret, bort és más élelmiszert szállító padovai szekérkaravánok elmaradása lett, az ellátás hiánya és a nélkülözés pedig még féktelenebbé tette a katonákat: összetűztek a hadjáratban részt vevő, Wolfhardt Konrád vezette német zsoldosokkal, megrohanták és kifosztották a tábor raktárait, míg végül a király kénytelen volt az ostromra hátrahagyott csapat kivételével serege zömét hazavezetni.

A következő, az 1357. évben, a béketárgyalások meghiúsulása után azonban kiújult a háború; a dalmáciai városok sorra magyar kézre kerültek, és 1358-ban, a zárai békében Velence lemondott birtokokról, és elismerte a magyar király felségjogát, aki még Raguzának is hűbérura lett. Velence szárazföldi területét ennek fejében a magyar katonaság kiürítette. A tengeri köztársasággal később, 1373-ban és 1378-ban kiújult az ellenségeskedés, mikor a magyar király a régi szövetségest, Padovát és a másik tengeri köztársaságot, Genovát támogatta riválisukkal viselt háborújukban.

Ez a háború, mint már az előzőek is, a keleti kereskedelmi útvonalak biztosítását célozta: a magyar uralkodó a dalmát városok biztonságáért, Genova pedig veszélyeztetett földközi- és fekete-tengeri támaszpontjainak megőrzéséért fogott fegyvert. Célja Velence tengeri hatalmának teljes felszámolása volt; és az adriai köztársaság ellen megnyerte a magyar királyon kívül Padova, Verona és Aquileia urait és az osztrák herceget is. A magyar sereg Horváti János macsói bán vezetésével megszállta Velence szárazföldi területét, az egyesült genovai-magyar hajóhad pedig Velence első tengeri győzelme után egy évvel, 1379 májusában, Polánál megsemmisítő vereséget mért ellenfelére. A szorongatott velencei kormány csak Nagy Lajostól remélhetett mérsékletet: követei még hűbéruruknak is elfogadták volna évi adó fizetésével, de a többi szövetséges területi követelése meghiúsították a megegyezést. Velence a hosszú tárgyalások alatt összes erőtartálékai bevetésével felkészült a védelemre, és chioggiai győzelme után sikerült az 1381 augusztusában megkötött torinói békével, kevés területi veszteség árán, függetlenségét megőriznie. Ekkor azonban Nagy Lajos már nem jelent meg személyesen Itáliában: expedíciós seregét az erdélyi vajda és a macsói bán vezette.

Olasz kapcsolatainak máig is látható emléke maradt fenn a baráti Carrarák székvárosában, Padovában, ahol a Szent Antal-bazilika egyik mellékkápolnijában Altichiero veronai festő Szent Jakabról készített freskósorozatában Ramiro 10. századi asturiai király

képében a magyar uralkodót személyesítette meg. A király három jelenetben: szobájában alva, trónján ülve és egy várostromnál szerepel. Igazi kilétét nemcsak egyéni vonásai, értelmes, erélyes arckifejezése, hanem lilimos címerének és koronás struccal díszített sisakjának ábrázolása is elárulják. A képek megrendelője pedig az a Bonifacio Lupi padovai főúr volt, aki 1372-ben városa követeként Budán járt a királyi udvarban. Hálából a városuknak nyújtott támogatásért - Nagy Lajos a katonaságon kívül gazdag pénzadományt is küldött - a város urának fia, az ifjabb Francesco az „Ongaro” melléknevet vette fel.

A magyar Anjou - „a világ leghatalmasabb fejedelme a keresztények között és a legrettegettebb király a hitetlenek szemében Nagy Károly császár halála óta”, egy padovai krónika jellemzése szerint - itáliai szereplésének más, távolabbi kihatásai is voltak az olaszok életére. A nápolyi hadjáratot követő évtizedekben magyarjainak egy része, akik a békés hazatérés helyett a hivatásos katonáskodás kockázatos, de gazdag lehetőségekkel kecsegtető útját választották, új elemként járult hozzá a zsoldoseregek bérért felvállalt háborúskodásaihoz.

Az önálló részekre felaprózódott Itáliában folyó szüntelen viszálykodások a fegyveres csapatok állandó tevékenységét tették szükségessé; és az iparnak, kereskedésnek élő jómódú városi polgárság éppannyira nem szívesen vállalta a csaták veszélyeit és terheit, mint a békés, földművelő parasztság. De az idegen zsoldosok, akiket maguk fogadtak fel, az idők folyamán valóságos csapásnak bizonyultak erőszakoskodásaikkal és pusztításaikkal: a más földjén folytatott vállalkozásaikban nem kímélték a lakosság életét és javait, és az az egyetlen törekvés vezette őket, hogy szolgálatuk lejártával minél gazdagabb zsákmánnyal vonulhassanak vissza a polgári életbe. Nem volt ritkaság, hogy ezek az életüket pénzért áruba bocsátó, gátlástalan emberek zászlót változtatva előbbi megbízóik ellen indultak harcba, vagy gazdát cserélve, saját honfitársaik csapatával kerültek szembe. Ez az út várt az olasz földön maradt magyar katonákra is.

A nápolyi uralkodóházzal megkötött béke után a magyar helyőrségeket feloszlatták, és a katonaéletet folytatni kívánó fegyveresek különböző zsoldosvezérek csapatába álltak. A mindig háborgó dél-itáliai királyság jó munkalehetőségeket kínált: már 1354-ben Durazzói Lajos, Johanna unokafivére lépett fel mint trónkövetelő, és az általa felfogadott zsoldoscsapatokban magyarok is szerepeltek, sőt az egyik csapatvezér is Athinai (Magyar) Miklós volt. Johanna és férje ezért panasszal fordultak Nagy Lajoshoz, majd a pápa közbenjárását is igénybe vették, hogy a király tiltsa el magyarjait szövetségesei és rokonai háborgatásától. De évekbe telt, míg végre 1361-ben Tarantói Lajosnak sikerült a Magyar Miklós vezetése alatt összegyűjtött nagy magyar csapattal szerződést kötnie, hogy Bongardo német zsoldosait kiűzi az országból, aminek fejében siker esetén 37 000 arany forintot kapnak, és az övék a legyőzött németek felszerelése is. De kötelezik magukat saját királyuk kedvéért, aki a nápolyi uralkodókkal „a legbarátságosabb” viszonyban van, hogy az ország lakosságát nem háborgatják, az élelmiszereért

megfizetnek, és engedelmeskednek Johanna főkapitányának. Bongardo végül kiegyezett, hogy kivonul az országból, Durazzói Lajos pedig ellenfelei fogságába került.

Nápolyon kívül a magyar zsoldosoknak bő alkalmuk nyílt a szereplésre Itália más részein is. A szomszédos pápai területeken az udvar közel hét évtizedes avignoni távolléte alatt a központi hatalom minden súlyát elvesztette a helyi városi kormányzatok és vezető főurak önállósági törekvéseivel szemben. 1353-ban a pápa az erős kezű és ügyes Egidio Albornoz spanyol bíbornokot küldte Itáliába, hogy az egyházfő római visszatérését előkészítse, és fennhatóságát a pápai hűbérként tekintett tartományokban elismertesse. Albornoz részben diplomáciával, részben a fegyverek erejével törekedett küldetését teljesíteni. Különösen Romagna és Marche tartományban, ahol a pápa hűbérúri befolyása mintegy száz évre nyúlt vissza, nehéz feladatot jelentett a helyi kényurak, a faenzai Manfredi, a forlivi Ordelaffi, az Anconában és Recanatiban székelő Malatesták teljhatalmának letörése. A legátus is zsoldoscsapatokkal folytatta háborúját, és a nápolyi területről jelentkező magyarokat is szolgálatába fogadta. Ezek a könnyű fegyverzetű, mozgékony lovasok, akik jól túrték az időjárás és a háború viszontagságait, igen használhatónak bizonyultak. Először kis csoportokat alkalmazott: húsz, harminc vagy ötven harcost egy-egy tiszt vezetésével; 1356 nyarán Romagnában mintegy száz magyar volt seregében. De az elkecseregett ellenállás nagyobb erőket igényelt; és Albornoznak súlyos gondokat okozott katonái zsoldjának előteremtése is: a pápai udvartól érkező pénzküldemények nem voltak elegendők, és a bíbornok ezüstkészletét is eladta, hogy seregét fizethesse. 1357-ben VI. Ince pápa a Velencével háborúskodó Nagy Lajoshoz fordult segítségért; ez, miután nem sikerült Ordelaffinál békés közbenjárással eredményt elérnie, a velencei területen harcoló katonaságból küldött egy csapatot Lackfi Miklós zempléni ispán vezetésével Albornozhoz. Az év végén a legátus a német zsoldosok helyébe még újabb magyarokat vett fel, és számuk mintegy négyszázra rúgott. Lackfi embereivel 1359 tavaszán tért haza, mikor Ordelaffi fölött a pápaiaknak sikerült végleges győzelmet kivívniuk. De ezzel Albornoz gondjai nem értek véget. Még veszedelmesebb ellenfele támadt Bernabò Visconti, Milánó ura személyében, aki hódító terjeszkedése során Bologna birtokáért került összeütközésbe a pápaiakkal. A várost ostromló milánóiak ellen a bíbornok magyar zsoldosokat is küldött, akik a Visconti zászlaja alatt harcoló kétszáz honfitársukkal találták magukat szemben. De ekkoriban már úgyszólván mindenütt fellelhetők voltak a magyar zsoldosok kisebb csoportjai az egymással háborúskodó városok haderejében: harcoltak Firenze oldalán Pisa ellen, és a pisaiakkal Firenze ellen, de voltak magyar zsoldosai Genovának és Sienának, majd Róma városának is.

A legnagyobb magyar csapat azonban az volt, amelyet Nagy Lajos 1360-ban küldött Bolognába a pápai követ kérésére. Az ötezernél több fegyverest Medgyesaljai Mórócz Simon, Pozsony, Győr és Bakony

főispánja vezette, aki vadságával a „Simone della morte” — halált hozó Simon - nevet érdemelte ki kortársaitól. Bologna környékének lakossága, amelynek megvédésére jöttek, rettegett harcosaitól: a helyi krónikások a szaracén kalózkokhoz hasonlították a féktelenül garázdálkodó zsoldosokat. Megérkezésük - a szokásos bő hírforrás, Villani szerint - annyira megijesztette Visconti embereit, hogy szökdösni kezdtek seregéből. Mórócz, úgy látszik, Albornozzal is összekülönbözött, mert rövidesen embereinek nagy része elvonult, szabadcsapatként pusztítva mindent útjában; csak ezer magyarja maradt a legátus szolgálatában. A jól értesültnek mutatkozó Villani azonban másképp magyarázza az eseményeket: szerinte a magyar vezér és a bíbornok előre megbeszélte cselekedteket, hogy a milánóiakat megtévessze: Móróczék ellenségként fosztogatták a bolognaiakat, tüntetően szidták a legátust, és vonakodtak átadni neki Casalecchio erődjét, amit a milánóiaktól elfoglaltak; Albornoz pedig panaszos levelet írt Nagy Lajosnak, hogy szorítsa engedelmességre magyarjait. Ezekre a hírekre Visconti elbocsátotta ezer zsoldosát - fenntartásuk még a gazdag kényúrnak is gondot jelentett -, mire a „derekas legátus”, aki „hosszú időn át viszálykodást színlelt a magyarokkal, váratlanul kifizette az elbocsátott magyarokat, azokat is, akiket szolgálatában tartott volt; a magyarok úgy mutatták, mintha Ferrara felé akarnának menni..., de visszafordultak”, és Dél-Lombardiába törtek, huszonöt napon keresztül fosztogatva Milánó urának területeit, majd visszatértek Bolognába.¹⁸ Addigra azonban Albornoz pénze elfogyott, nem tudta tovább folyósítani ekkora csapat zsoldját. Csak kisebb csoportot tartott meg szolgálatába, a többiek új munkalehetőség után néztek. Biscione, Bernabò Visconti hadvezére felhasználta az alkalmat, és felfogadta egy részüket, hogy előbbi gazdájuk ellen harcoljanak; a többiek a nápolyi királyságban vállaltak szolgálatot. Nagy Lajosnál a pápai legátusnak sikerült kieszközölnie, hogy levélben tiltsa el a magyarokat az egyház ellenségének szolgálatától. A király a későbbi években is küldött fegyveres segítséget a pápának: így 1368 januárjában Czudar Péter szlavóniai bánt ötszáz lovassal.

Ekkor tűnt fel Itáliában a magyar irodalmi hagyományokban legendás figurává nőtt Toldi Miklós is. A rendkívüli erejű lovag alakja köré szőtt mondanakör, amit Ilosvai Selymes Péter dolgozott fel, hogy azután Arany János költői remekművet formáljon belőle, padovai közvetítéssel megismert karoling-eposzokban találta meg előképét, de történeti magra épült. Toldi mint az esztergomi érsek udvari embere, talán egy magyar segélycsapattal érkezhetett olasz földre. 1365-ben neve ott szerepel a híres angol „fehér csapat” vezetői közt, amelyet Albornoz bíbornok Johannával együtt hat hónapra szerződtetett, főleg Bongardo zsoldosvezér megfélemezésére. „Nicolaus comes de Thodi” mintegy 1600 magyarja nevében kötelezte magát, hogy harcolni fog a gazdáik ellenségei ellen - kivéve Firenze, Siena és Pisa városát —, szerződésük tartama alatt élelmiszerüket pénzért vásárolják, letelte után pedig húsz nap alatt elhagyják az ország területét, és öt évig nem viselnek volt megbízóik ellen háborút.

A szerződés kikötései is mutatják, milyen kétélű fegyvert jelentett az idegen zsoldosokkal való háborúskodás, és hogy igyekeztek megbízóik elejét venni túlkapásaiknak. Garázdálkodásaik a békés lakosság számára olyan csapást jelentettek, hogy V. Orbán pápa, mikor 1367-ben két évre Rómába költözött, teljes megszüntetésükre liga létrehozásán fáradozott, de erőfeszítései kellő támogatás híján kudarcot vallottak: az itáliai kis államok nem tudtak másképp saját védelmükről gondoskodni. Hiába sújtotta V. Orbán kiközösítéssel a zsoldos csapatokat, ezek továbbra sem tűntek le az itáliai történelem színpadáról. De a helyzet idővel mégis megváltozott: az idegen vezérek helyére fokozatosan olasz condottierek léptek, akik főként a hazai lakosságból toborozták embereiket, és komoly politikai szerephez és befolyáshoz jutottak, sőt egyikük, Muzio Attendolo Sforza a XV. században a Viscontiak helyébe lépő milánói uralkodócsalád megalapítója lett.

Lajos király halálával a magyar zsoldosok is eltűntek az olasz harcmezőkről. De életének utolsó éveiben még egyszer végigvonultak a félszigeten, a nápolyi trón elfoglalására induló Durazzói (Kis) Károly kíséretében. Károly, a trónkövetelő Durazzói Lajos fia, apja halála után még gyermekként a magyar király udvarába került, aki lányai születése előtt, mint egyetlen férfirokonát, fiaként neveltette, és utódává készült tenni. Mária és testvérei világra jöttével a herceg elvesztette a magyar korona örökségét, de utóbb megnyílt előtte az út a nápolyi királysághoz, mikor a nagy egyházszakadás idején, amely egyszerre két pápát - egy olaszt Rómában és egy franciát Avignonban - emelt trónra, Johanna a francia VII. Kelemen támogatásával eljátszotta a római VI. Orbán jóindulatát. Az olasz pápa Durazzói Károlynak ítélte a nápolyi koronát, és a magyar király egyetértett a döntéssel, mert ez biztosítékot jelentett saját leányai örökösödési jogainak háborítatlan érvényesítésére Magyarországon. A herceg ígéretet tett erre nézve, Nagy Lajos pedig segítséget nyújtott vállalkozásához Johannával szemben. A Velencével kiújult háború miatt venetói területen állomásozó haderejéből engedett át tízezer embert Károly hercegnek, aki a tengeri köztársasággal folyó béketárgyalásokat vezette. A béke csak egy év múlva, 1381 augusztusában jött létre, de Károly már 1380 júliusában elindult Treviso városából dél felé. Útközben csapatainak olasz kapitánya, JannoZZo viszályba keveredett a semlegességét gondosan őrző firenzei köztársasággal, mert a város politikai száműzötteit pártfogásába fogadta. Firenze támadástól félt, fegyverkezett, Károlyhoz, majd Nagy Lajoshoz fordult panasszal, végül nagyobb pénzáldozattal elérte, hogy a csapat elvonuljon a toszkán területről. A magyar katonák jó része hazaindult, a herceg pedig folytatta útját dél felé.

Rómában VI. Orbán pápa ünnepélyesen fogadta trónjelöltjét. A város szenátorává nevezte ki, majd hűbéresi eskütétele után nápolyi királlyá koronázta. Durazzói Károly ezután megindult fővárosa felé; a nép mellé állt, és Johanna csekély hadereje nem tudta feltartóztatni. Mikor 1381. július 16-án bevonult Nápolyba, a királynő is fogságba került. Hiába intették

Firenze városának vezetői kíméletre nagynénje iránt, Károly összeesküvéstől félve, szigorú börtönre vetette, ahol a következő évben meghalt. A hír erőszakos haláláról beszélt: Károly állítólag megtudta, hogy az avignoni ellenpápa trónjelöltje, a francia Anjou-ágbeli Lajos, akit Johanna is örökösül fogadott, útban van az ország felé, és nem akarta, hogy a királynőt még életben találja, ezért börtönében megfojtatta.

Nagy Lajos alig két hónappal élte túl volt sógornőjét, akivel évekig háborúskodott. Ahogy már Szent István és IV. Béla után is történt, az erős kezű király utódainak gyengesége a túlságos hatalomra jutott főurakkal szemben súlyos válságba juttatta az országot. Mária, Nagy Lajos örököse, IV. Károly német-római császár fiának, Luxemburgi Zsigmond brandenburgi örgrófnak jegyese, apja halálakor csak tizenegy éves volt; helyette Erzsébet régenskirálynő gyakorolta a hatalmat, aki kezdettől fogva ellenezte leányának Zsigmonddal kötendő házasságát. Odaadó hívével, Garai Miklós nádorral és az őt támogató főurakkal váratlan diplomáciai sakkihúzással akarták elejét venni az örgrófi hatalomra jutásának, és Orléans-i Lajos francia királyi hercegnek ajánlották fel a még gyermek királynő kezét. Mint családjában annyiszor, Mária sorsa fölött is a politikai érdek kizárólagos szempontjai döntöttek.

Az új külpolitikai irányvonal szembefordította az országot korábbi szövetségeseivel: a cseh királlyal, Zsigmond bátyjával, Károly nápolyi királlyal és a római pápával, és három pártra szakította a főurakat meg a velük tartó nemességet. A Nagy Lajos politikájához ragaszkodó Zsigmond-párti főurakkal szemben a vezető - főleg délvidéki - főemberek egy csoportja az Anjouk férfiágának örökösödését kívánta, és a nápolyi Kis Károlynak szánta a koronát, aki a magyar udvarban töltött ifjú évei alatt sok hívet szerzett. Az a terv is felmerült, hogy a királynőt a nápolyi király pár éves kisleányával jegyzik el, de Zsigmond előbb cselekedett: bátyja segítségével hadsereget toborzott, 1385 augusztusában bevonult az országba, Budáig nyomult, és sietve megtartotta esküvőjét Máriával.

Az ellenpárt sem maradt tétlen: Horváti Pál zágrábi érseket már előbb Nápolyba küldte, hogy Károlyt az ország főrendjeinek nevében meghívja az őt „jogosan megillető” magyar trónra. Októberben a nápolyi király olasz hadseregével már Zágrábban volt; a lakosság nagy lelkesedéssel fogadta, és melléje sorakozott. Az új királyi férj nem érezte helyzetét elég erősnek, hogy vetélytársával szembeszálljon: jobbnak látta, ha ideiglenesen átengedi a teret, és újabb erősítésekért visszatért Csehországba.

Kis Károly alig kéthónapos uralmáról és tragikus végéről, amely nagy felzúdulást keltett, mint később annyi más történelmi eseményről, velencei megfigyelő adott részletes és határos beszámolót. Lorenzo de Monacis, mielőtt 1388-ban Velence főkancellárja lett Candia szigetén, Mária királynőnél járt városa követének, Pantaleone Barbónak titkáraként, és - ahogy írja - Mária kérte meg, hogy mint a magyar ügyekhez közel álló és tájékozott kortárs, örökítse meg az események igaz történetét az utókor számára. A velenceit egyenesen költői vállalkozásra ihlette a Magyarországon lezajlott dráma: ahogy előszavában

írja, tisztázni kívánta az ártatlan királynőket a vád alól, amelyet főleg Toscanában - az olasz Anjoukkal hagyományos jó viszonyban álló tartományban - terjesztettek róluk: hogy ők maguk hívták be Durazzói Károlyt, aki különben nem is gondolt volna a magyar trónra, majd áruló cselszövénnyel eltették láb alól.²⁰

A humanizmus kezdődő divatjához alkalmazkodó, klasszikus versmértékű latin elbeszélő költemény - amely szerzője szerint már eddig is számos művelt embert könnyekre fakasztott, és elhallgattatta a rágalmakat - Nagy Lajos érdemeinek magasztalásával kezdődik. A költői képzelet szabad szárnyalásával az ország lakóit barbár, vadállatok módjára élő, fegyelmet, harci szellemet nem ismerő népségnek írja le, hogy annál inkább kitűnjék a király szerepének hord ereje: emberi, civilizált szokásokra nevelte népét, megtanította a hadviselésre, félelmetessé tette a más országbeliek előtt, dicsőségre, hírnévre emelte. Hálátlannak nevezi az ország élén álló főnemeseket, akik a nagy király utódát semmibe véve, és a szelíd nőuralmat kihasználva, saját érdekeik érvényesítésére pártoskodást, gyűlölséget és széthúzást szítottak. A fő felelősséget Garai nádorra hárítja: az ő önkényes vezetése gyűlöltette meg Erzsébet anyakirálynőt is, és osztotta meg az ország népét. De nem kevésbé ítéli el a Horváti testvéreket, hiszen hatalmukkal, amit Nagy Lajostól nyertek, elvetemült módon a nápolyi királyt szolgálták.

Kis Károlyt - meséli a költemény - felesége hiába próbálja lebeszélni a magyar korona megszerzéséről:

„Hagyd, drága férjem, a viszálykodó, cselszövényekkel teli és rosszindulatú, gyűlölettől izzó Magyarországot. Ismerjük ezek álnokságát, hiszen a gonosz nép közt serdültünk fel: jaj, ne higgy a hamis beszédű embereknek!”

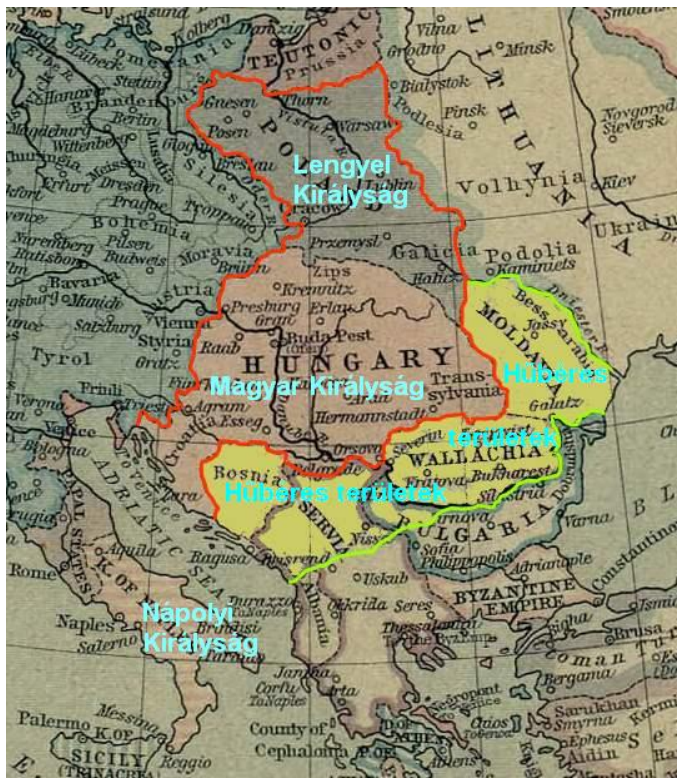
A király arra számít, hogy a Nápolyt fenyegető külső és belső háborúk megfékezésére majd magyarországi haderőket vethet be, és eltökélten indul célja elérésére. A további események - mondja a költő - feleségét igazolják: viszonya a két királynőhöz kezdettől fogva a kölcsönös képmutatásra épült: Károly azt állítja, hogy mint férfi rokon, hűgának jött segíteni a rend helyreállításában, a két nő pedig félelmében, hogy Johanna sorsára jut, látszólag szívesen fogadja, és abba is belenyugszik, hogy fokozatosan kezébe ragadja a hatalmat, és előkészítse koronázását. Mária nem akar lemondani apai örökségének tekintett trónjáról, de anyja és hívei meggyőzik, hogy nincs más választása. Károly emberei a népet a nőuralom ellen izgatják, de a nápolyi trónjelölt koronázása nyomasztó hangulatban, baljós előjelek kíséretében megy végbe Fehérváron. A szánalom Mária iránt és a büntudat sokakban gyűlöletet kelt az új király ellen: Erzsébetben pedig - bár az előszóban a szerző „teljesen ártatlannak” nevezte - vad bosszúvágyat ébreszt. Garai nádorral csapdát állítanak: az anyakirálynő megbeszélésre kéri Károlyt, és mint annak idején Endrét a nápolyi összeesküvők, elszigetelt olasz kíséretétől, hogy egy híve kardjával halálra sebezhesse. Olaszainak kapitánya, Alberico hiába próbál Budán segítséget összetoborozni: Mária hívei előzönlük a

várost és királynőjüket éltetik. A sebesült nápolyi királyt Visegrádra viszik, és ott kioltják életét.

Károly pütkösi királyságát és bűnhődését intő okolásul versben meséli el a velencei szerző, de nem kevésbé fontosnak tartja, hogy, bár csak prózában, tudósítson a következményekről is. A délvidéki Károlypárti felkelők Horváti János vezetésével fogságba ejtették a két királynőt, Erzsébetet megölték, Máriát pedig Novigrád kikötőjéből Nápolyba szállították, és Károly özvegyének kiszolgáltatták. Nagy Lajos leánya a velencei köztársaságnak köszönhette megmenekülését, amely - ahogy De Monacis rámutat - „Giovanni Barbado kapitányt küldte oda jól felfegyverzett gályákkal. Ez nagy igyekezettel nemcsak gondos őrizetet nyújtott a tenger felől, nehogy Mária királynőt átszállítsák, hanem partra szállva erőivel olyan ostrom alá vette a város perjelét” (a Horvátiakkal tartó Palisznai Jánost), „hogy kényszerítette foglya kiadására; ezt azután megszabadítva börtönétől és a keserves haláltól, hajón Zenggbe vitte”.

Velence kormánya Nagy Lajos halála után sietett jó viszonyt teremteni utódával. Díszes követséget küldött a két királynőhöz, szerencsekívánatait fejezte ki megkoronázásukhoz, és felajánlotta barátságát. Szent Márk köztársaságának érdeke volt Mária mellé állni a déli Adria két partjára kiterjedő nápolyi Anjouhatalommal szemben: a magyar korona birtokában a nápolyi uralkodók több oldalról gyakorolhattak volna nyomást Velencére. De az új királynő apjának a város nem tudta megbocsátani Dalmácia elhódítását, ellene viselt háborút. És a velencei De Monacis, bár II. Károly verses történetében magasztalja a nagy király uralkodói érdemeit, prózai krónikájában, amit már nem Anjou Mária számára írt, nemcsak elítéli Lajost velencei politikájáért, hanem még a korabeli szóbeszédeket is felhasználja, hogy kimutassa megérdemelt bűnhődését:

„Lajos. a leghatalmasabb magyar király, aki gyakran megszegve a szövetséget a velenceiekkel szemben, minden emberi és isteni jogot felrúgott, méltán nyerte el ekkora igazságtalanság megérdemelt büntetését: hiszen élete vége felé anyja megátkozta, elsőszülött lánya, Katalin, a francia király fiának jegyese meghalt..., feleségének becsületét megrálgalmazták, a főurak viszálykodtak, végül lelkileg betegen, testileg legyengülve, országát a legnagyobb egyenetlenségben, gyűlölködésben, háborgásban és rettegésben hagyva, férfiutód nélkül, szomorú halállal halt meg. A közhit szerint Isten akaratából történt, hogy bűne büntetése képpen az elrabolt Dalmácia börtönözte be az elrabló hitvesét és leányát. És hogy ennek a nagy ellenségnek a leánya, akit a velenceiek ereje, túsza és tanácsai szabadítottak ki a dalmáciaiak kezei közül, évszázadokon át tanúsítja majd a velenceiek nagylelkűségét. »¹⁹

Nagy Lajos királyságai

A gyakori külhoni hadjáratok ellenére Magyarország belső rendje továbbra is szilárd maradt. Ez a Károly Róbert idején megteremtett nyugalom kedvezően hatott a földművelés és a városi élet fejlődésére. A mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem fellendülése pedig pezsdítően hatott a kultúra fejlődésére is. Az uralkodó és a legnagyobb főurak udvaraiban elterjedt a lovagi életmód és kultúra. A XIV. században számos lovagvár épült. Egyik legjellegzetesebb emléke a négy torony diósgyőri vár, ahol Nagy Lajos udvarával együtt évente több hónapot töltött itt. Az udvari tollforgatók, a krónikáírók örökítették meg az uralkodók legdicsebb tetteit. A Képes Krónika az árpád-házi királyok és Károly Róbert uralkodása alatti legjelentősebb eseményeket dolgozta fel. Ebben az időben különösen a városokban egyre több gótikus stílusú templomot és lakóházat emeltek. Bővült az iskolák hálózata: a kolostori iskolák mellett egyre több városban sőt faluban alapítottak iskolát. Sok fiatal jutott el külföldi egyetemekre. Lajos királyunk 1367-ben Pécsen alapította hazánk első egyetemét. Az Anjou-házi uralkodók idején az egyházi kultúra mellett megjelentek a világi műveltség egyes elemei is.

Az utolsó magyar Anjounak nem volt sem ideje, sem módja, hogy önálló politikai vonalat dolgozzon ki. Még kiszabadulása előtt az országnagyok férjét, Zsigmondot 1387-ben társuralkodóvá koronázták. A fiatal királynő korai halála után rá hárult a feladat, hogy megpróbálja átmenteni nagy elődei örökségét.

A fent megjelenített képek mellett az e fejezetben említett itáliai városokban és azokon kívül is számtalan festmény, szobor, dombormű és műemléképület utal az akkori idők magyarjainak jelenlétére. Itt most csak az Anjou-korban lehetséges magyar nyomokra koncentráltam.

II. Itáliai nyomok Luxemburgi Zsigmondtól a Hunyadiakig

Luxemburgi Zsigmond királyt (1387-1437) és német-római császárt (1410-) egy hozzá közel álló főpap, Branda da Castiglione bíboros, a művelt humanista, a század legokosabb emberének nevezte; de ezt az értékelést a hosszú életű uralkodó kétségkívül nem királysága első éveivel érdemelte ki. Villongások és összeesküvések, véres megtorlások és fel-fellángoló pártütő harcok tették viharossá ötvenéves kormányzása bevezető korszakát; fogságon, menekülésen, megalkuváson és hitszegésen keresztül jutott el trónja megszilárdításáig, s ez végül a császári koronához vezető lépcsővé vált számára. Ha életének későbbi korszakában döntő tekintéllyel szólhatott is bele az európai politikába és az egyház sorsának irányításába, a kezdeti időkben a királysága pusztaságának fennmaradásáért folytatott küzdelmek kötötték le energiáit.

A magyar koronához csak közvetve, Nagy Lajos leányával kötött házassága révén jutott.

A XIV. században megkezdődött gazdasági fejlődés Zsigmond idején is folytatódott. Az új uralkodó alatt azonban hazánk igen nagy veszedelemmel találta magát szemben: a félelmetes török birodalom már az ország déli határát fenyegette. Fél évszázados uralkodása alatt találkozunk véres pártharcokkal, a főúri ligák, érdekcsoportok éppúgy jellemzők e korra, mint a huszita mozgalmakkal és azok magyarországi hatásaival összefüggő küzdelmek.

Hogy a válságos évek küzdelmeiből elkövetett hibái ellenére győztesen került ki, abban döntő szerepe volt néhány befolyásos híve semmitől vissza nem riadó elszántságának és kitartó támogatásának. Ezeknek sorában a korabeli források ott említenek a nagy tekintélyű hazai főnemesi családok sarjai mellett egy idegenből jött, saját erejéből feltört olasz kalmárfiút is, Filippo Scolarit - vagy, ahogy később nevezték, Pipo Spanót - már tizenhárom éves korában elkerült szülővárosából, Firenzéből. Családja a politikai változások során teljesen elszegényedett, és a fiút Németországba induló kereskedők mellé adta segédnek. Onnan Zsigmond emberei kíséretében eljutott Budára, az olasz Luca Pecchia üzletébe, ahol ügyessége, a számadásokban való jártassága felkeltette az udvar figyelmét: először az esztergomi érsek, majd maga Zsigmond fogadta szolgálatába. Gyorsan emelkedett a ranglétrán és a király kegyeiben, akinek, egyik 15. századi firenzei életrajzírója szerint, már az első felkelés idején, alig huszonöt éves korában, felbecsülhetetlen értékű szolgálatot tett. Mint a névtelen tudósító írta, az összeesküvő főurak váratlan támadásától csak az mentette meg Zsigmond életét, hogy Scolari saját várába fogadta; ide gyűltek azután a király fegyveres hívei is, akinek számos Zsigmondhoz való abszolút hűségét bizonyító tettei következtében a magyar uralkodó kitüntetésekkel és birtokadományokkal halmozta el megbízható hívét, bár Filippo vagyónának legnagyobb része feleségének, Ozorai Borbálának hozományából eredt. Gyors emelkedése és a rábízott fontos feladatok nem kis féltékenységet és irigységet keltettek az udvari

körökben, de büszkeséggel töltötték el firenze honfitársait, akik magasztalva emlegették a törökkel szemben szerzeti hadvezéri érdemeit is. Egy firenzei szemtanú, Lorenzo Buondelmonte beszámolója alapján élettörténetének egyik szerzője legalább tizennyolc győzelmet tulajdonít neki a kisebb, portyázó csatározásokról nem is beszélve: a török eszerint rettegett tőle, és utána egyedül csak Hunyadi János volt képes győzelmesen nyomdokaiba lépni, „akit Spano serdülő ifjúkora óta nevelt, és aki a vezetése alatt folytatott sok háborúban már nevet szerzett” – ahogy Jacopo Poggio írja.

A legnagyobb győzelmet Belgrádnál aratta Pipo, ahol Leonardo Bruni arezzói történétíró szerint, csellel olyan sziklák alá csalta a törököt, ahonnan nagy tartályokból köveket zúdítva rá, több ezret megölt közülük.²⁰ Egy évtizednél hosszabb ideig látta el a déli határok védelmét; utolsó sikeres ütközetét 1426-ban már köszvénytől gyötörve vívta Galambócnál, ahova tíznapos szekerút után, betegen érkezett. Több mint húszezer halottra rúgott a törökök vesztesége, de kevéssel utóbb Scolari is belehalt betegségébe, hatvanéves korában.

Kevesebb dicsőséggel végződött Velence elleni hadjárata a dalmát városok miatt kitört háborúban. Zsigmond vissza akarta szerezni a Nápolyi László által Velencének átengedett fontos kereskedelmi támaszpontokat, de Szent Márk köztársasága túlságosan ragaszkodott évszázados viták tárgyát képező birtoklásukhoz, hogysen békés megegyezés születhetett volna. A magyar király hadserege Pipo Spano vezérlete alatt 1411 novemberétől a következő év februárjáig villámháborús lendülettel rohanta le Velence szárazföldi területeit: Istriát, Friulit és a trevisói síkságot, hetvenkét várost és várat foglalt el, és alkudozásokra indította a szorongatott köztársaságot. De tavasszal előnyomulása megtorpant, és egymás után adta fel hódításait. A szóbeszéd Pipót árulással vádolta: azt terjesztette, hogy Velence megvesztegette; valójában hirtelen betegsége miatt ott kellett hagynia a sereget, amely a király pénzzavarai miatt is veszített ütőképességéből. A hadjárat 1413-ban ötéves fegyverszünettel ért véget; Zsigmond erőfeszítéseit ekkor már német birodalmi és egyházi kérdésekre összpontosította.

Bizalmi emberét a hadvezetésen kívül messzire nyúló nemzetközi politikája eszközüül is felhasználta. Pipo az ország huszonnégy leghatalmasabb főura között tagja volt annak a Sárkány-rendnek, amelyet Zsigmond 1408-ban a hozzá hű országnagyok véd- és dacsövetségé-ként, a hitetlenek elleni harcra, de főleg a királyi ház és a tagok kölcsönös támogatására hozott létre; hosszú külföldi tartózkodásai alatt a rend tagjaiból kerültek ki az ország ügyeit vivő legfőbb hatalmi szervek.

1410-ben, mikor Zsigmondot a német választófejedelmek német-római királyi rangra emelték, a császári cím megszerzése érdekében diplomáciai küldetéssel bízta meg firenzei hívét az olasz államok megnyerésére. Scolari mint király képviselője fényes pompával körülvéve utazta be a félszigetet: megállt Ferrarában, Bolognában, Firenzében és Rómában, és eredményes tárgyalásokat folytatott Zsigmond céljai érdekében. Szülővárosában tett látogatása különös

fénnyel zajlott le: a szegény kereskedősegédként külföldre szakadt vendéget most háromszáz lovas kísérte; saját palotájában szállt meg, és negyvennapos tartózkodása alatt „lakomákat rendezett először a főrangúaknak, majd az egész népnek, és háza mindenki előtt nyitva állt; minden rangú emberrel szemben a legnagyobb bőkezűséggel viseltetett” – mondja Poggio életrajza.

A firenzeiek versengve igyekeztek a hatalmas uralkodó jobbkezeének tekintett nagyúr jóindulatát elnyerni, mert az olasz fejedelmek állandó háborúskodásai közepette, városuk függetlenségének megőrzése érdekében nélkülözhetetlennek tartották a félsziget politikai életében aktív szerepet játszó magyar uralkodó támogatását. A milánói Viscontiak már Nagy Lajos óta folyó terjeszkedési kísérletei, majd később Nápolyi László fegyveres foglalásai a szomszédos pápai területeken nemcsak Itália hatalmi egyensúlyát, hanem a gazdag kereskedőváros alapvető érdekeit, önálló létét fenyegették, és Firenze a veszélyt rugalmas és éber politikával, a túlerő ellen szövetkező ligák életrühívásával, vagy békeszerző diplomáciai közvetítésekkel igyekezett kivédeni. Mindehhez támaszt keresett a magyar uralkodónál, hiszen ezt nápolyi, velencei érdekeltségei és a pápai udvarhoz való viszonya szoroson összekapcsolták Itália eseményeivel, és nemegyszer fegyveres beavatkozásra készítették. És ha a magyar Anjouk és a Nápolyi-ház ellentéteiben, majd Johanna és Kis Károly összeütközésében a firenzei kormány hajlékony diplomáciával tudta elkerülni az egyik fél ügye melletti határozott kiállást, ha Johanna segélykérő leveleire üres ígérettel válaszolt, miközben a támadó hadjáratot vezető Lajoshoz hódoló követséget küldött, ebben az az óvatos megfontolás vezette, hogy itáliai szövetségese kedvéért sem kockáztathatja a magyar uralkodó jóindulatának elvesztését. A firenzei kancellária művelt humanista vezetője, Coluccio Salutati csiszolt latinsággal fogalmazott, mintaszerű levelei egyikében jónak látja ezt Johanna értésére adni Lajos királyról szólva: „Bennünket, államunkat és minden firenzeit együttesen és külön-külön segített, pártolt, és velünk teljes kegyelmességgel és humanitással bánt.”²⁵ A kancelláriának vagy ötven levele ebből a korból magyar ügyekkel foglalkozik, és Nagy Lajos idejéből mintegy negyven, Magyarországra indított firenzei követségről maradtak fent adatok: a követek közt a legtekintélyesebb firenzei családok, így a Strozziak és Peruzziak nevei is szerepeltek.

A szoros kapcsolatok Nagy Lajos halála után, Mária és Zsigmond uralma alatt is megmaradtak. Firenzének a politikai szempontokon túl komoly gazdasági érdekei is fűződtek Magyarországhoz. Az itáliai műveltség akkori fővárosa nemcsak szellemi és művészeti vonatkozásban vívott ki magának nemzetközi tekintélyt: a kereskedői és pénzberei is komoly súlyra tettek szert Európa különböző országaiban., majd a Medici-bankházak komoly hatalommá nőttek, és már Károly Róbert korában szerepet játszottak. Magyarországon is van adat a Spini-bankház képviselőjéről, Nagy Lajos alatt pedig firenzei kereskedő cégek kirendeltségei is megtelepedtek Magyarországon. De most ezekre nem

akarak kitérni, mivel ezek olasz nyomok hazánkban és nem fordítva.

A hosszú évtizedekig elhúzódó ellenségeskedésből végül is Velence került ki nyertesén: kezében maradtak a dalmát városok és Magyarország többé nem veszélyeztette birtoklásukat.

Zsigmond számára már Dalmácia kérdése másodrendűvé vált német-római királyi új méltósága jogcímül szolgált, hogy szoroson vett magyar királyság érdekszférájába tartozó területeken túl politikai befolyását s német és itáliai államokban is érvényesítse. Olasz orvosa, a neves Guglielmo di Santa Sofia már évekkel ezelőtt mint nagyratörő lelket jellemezte a mantovai követnek. Most megnyílt az út. Zsigmond messzeágazó terveinek egyik sarkalatos pontja az egyház helyzetének rendezése volt. A pápaság háromnegyed évszázados avignoni távolléte, majd közvetlenül utána a kettős pápaválasztással bekövetkezett nagy egyházszakadás nemcsak politikailag osztotta meg az európai országokat, hanem a papság fegyelmének meglazulására, életmódjának és felfogásának elvilágiasodására vezetett. Ennek természetes következménye volt a hitélet válsága, és az az egyre nyomatósabbban jelentkező igény, hogy a vallás tanait és előírásait megtisztítva a torzulásoktól, régi érvényükben állítsák vissza. A hitújító mozgalmak sikere és gyors terjedése nyilvánvalóvá tette a gyors orvoslás szükségességét. Zsigmond új, egyetemes zsinat összehívásával akarta a pápaválasztás és az egyház gyökeres reformjának sürgető kérdését megoldani. Az 141-ben összeülő konstanzi zsinaton az egyház látszólagos egységét helyreállították. A zsinaton résztvevők nagy száma – 29 bíboros, 33 érsek, 250 püspök, 100 különböző világi fejedelem, kísérek, szolgák stb. – Zsigmond elgondolásának diadalát jelentette, a kézzelfogható eredmények csak három évig tartó viták, alkudozások és diplomáciai tárgyalások árán jöhettek létre, amelyekben a magyar király vezető szerepet játszott. Sikertelen az egyházszakadást végleg megszüntetni egy új, végleges pápa, V. Márton megválasztásával, rendezni a főpapi kinevezésekre vonatkozó vitás kérdéseket és máglyán eretnekként megégetni Husz Jánost és társát. Az egyházi reformok megvalósítását ugyan egy későbbi zsinatra halasztották, de az elért eredmények is elegendők voltak ahhoz, hogy a zsinat felett mintegy védnökséget és ellenőrző befolyást gyakorló Zsigmond nemzetközi tekintélyét megnöveljék. Mindez jó alapot teremtett a távolabbi és végső célja, a császári korona elnyeréséhez.

Hogy Zsigmond a császárságig eljusson, még súlyos akadályokkal kellett megküzdenie. 1419-ben meghalt bátyja cseh trónját elfoglalva, a fékezhetetlen erővel dúló huszita vallásháború középpontjába került, és több súlyos vereség után magyar királysága északi területét sem tudta megvédeni a csehek becsapásaitól és kegyetlen pusztításaitól. Hadvezére, Pipo Spano felvidéki hadműveletének kudarcát véres megtorló akciói sem tudták ellensúlyozni, annál kevésbé, mert az újonnan jelentkező török nyomás hamarosan a déli határra szólította.

További nehézségeket okozott az itáliai helyzet is: Milánó hercege címének adományozójához, a német-

római királyhoz fordult támogatásért. A hagyományos hűbéri viszonyra hivatkozva, leveleivel és követei útján élőszóval is éveken keresztül ostromolta Zsigmondot, hogy fegyveres segítséget küldjön közös ellenségük, Velence ellen, és vesse latba érdekében uralkodói tekintélyét a Milánó-ellenes liga többi tagjánál. De írt Visconti Zsigmondon kívül befolyásos híveinek: Garai Miklós nádornak, a zágrábi püspöknek, a király apósának, Cillei Hermann-nak és a birtokát veszített Brunoro della Scalának és Marsilio da Carrarának is, akik Verona és Padova Velencéhez csatolása óta a budai udvarban találtak menedéket, és a király követségekre is felhasználta őket.

A liga megalakulásának évében, 1426-ban Filippo Maria Visconti, Milánó hercege négy követet is küldött egyszerre Budára, hogy Zsigmondot fegyveres beavatkozásra bírja. Arra akarta rávenni, hogy Brunoro della Scala parancsnoksága alatt küldjön sereget Verona, a Scalák volt székvárosa irányába, Velence erőinek megosztására. Sürgetően fejtegette, hogy az itáliai helyzet megoldása nem tűr halasztást, és a német-római királynak mint felső hatalomnak azonnal közbe kell lépnie: a török veszedelem és a csehországi zavarok kiküszöbölése később is sorra kerülhet, ha az olasz félszigeten már helyreállt a nyugalom. Ékesszólóan ecsetelte a királynak, milyen örömmel és reménykedve néz jövőtele elé hercegségének lakossága, amely Zsigmondtól várja szorongattatásai megszüntetését.

Zsigmond a császári korona érdekében fontosnak tartotta ápolni a jó viszonyt az erős milánói fejedelemmel. Komolyabb haderőt ugyan nem tudott küldeni, de Jubar János veszprémi püspököt és Brunoro della Scalát a következő évben diplomáciai küldetessel bízta meg Észak-Itáliában, és Savoya és Milánó közt is létrejött a megegyezés. Rá egy évre Visconti Velencével is kénytelen volt békét kötni, bár ez igen rövid életűnek bizonyult: a harc újra fellángolt 1431-ben, hogy két évvel utóbb újabb békével érjen véget.

Közben tovább folytak a tárgyalások Milánó és Buda között a két állam közti szoros szövetségről, és a német-római király elérkezettnek látta az időt, hogy méltósága szentesítésére a hagyományos lombard vaskoronával, Itália királyainak jelvényével megkoronáztassa magát. 1431 őszen ünnepélyesen bevonult Milánóba, és novemberben végbement a szertartás; előtte, augusztusban, a megbízottak a szövetségi szerződést is aláírták. De a bizalom a két szövetséges között nem nyugodhatott túl szilárd alapokon: a fennmaradt híradások szerint a király milánói tartózkodása alatt a város ura jobbnak látta egy távolabb fekvő várba zárkózni. Az állandó átalakulásban levő politikai tömörülések, a béke és háború hullámzó váltakozása, a szövetségesek cserélgetése, a zsoldosvezérek ide-oda vándorlása a szemben álló frontok között, maguknak a fejedelmeknek pálfordulásai - II. Johanna nápolyi királynő, Nápolyi László sodró vérmérsékletű húga előbb Aragóniai Alfonzót, majd vetélytársát, III. (Anjou) Lajost jelölte ki örököséül - indokoltá tették az óvatos fenntartásokat a barátsági szerződések, az ígéretek és kötelezettségek értékét és hosszú életét illetően, és a

magyar király elég jártasságot szerzett kora diplomáciájában és az olasz ügyekben ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjon az adott körülményekhez.

Milánó itáliai útjának csak első állomása volt: a végcélnek Rómát, a császári koronát tekintette. Mint elődei, ezt a birodalom régi fővárosában, a legfőbb egyházi hatalom kezéből készült átvenni. De a pápaság éppen akkor belső politikai válságai egyikével küzdött: az 1431 februárjában megválasztott egyházfőnek, IV. Jenőnek először a birtokszerző római oligarchák, a Colonnák összeesküvését kellett felszámolnia, majd az új, Bázelen összeült zsinat ellenséges állásfoglalásaival szembenéznie. Zsigmond 1432 nyarán Sienába, a régi császári hűbéres városba vonult, hogy ott várja be a pápa jóváhagyását római útjához. A tárgyalások sokáig elhúzódtak, és Siena városa, amely nagy izgalommal készült a magas látogatásra, nem sejtette, milyen tartós vendéglátásra kell berendezkednie.

Először egy szálláscsináló udvari embert küldött a császár, majd július 1-én hét olasz és egy magyar főúr érkezett kétszáz lándzsásból álló előhaddal, végül maga Zsigmond is megindult Luccából; örömtüzek és harangszó közepette vonult Siena felé. Egynapi járásra előtte haladt helytartója, Hédervári Lőrinc háromszáz lovassal, majd július 12-én a császár menete is feltűnt a város kapujánál. Tommaso Fecini sienai krónikájában nagy részletességgel számol be az emlékezetes eseményről:²¹

„...Ott volt az egész városi vezetőség és az előkelőségek, mind kettesével felállva. A városi urak előtt az egész papság, keresztekkel és ötven jelvényhordozóval, és a szép baldachin, amelyet a császár, a milánói herceg és a város és a nép vágott kétmézós címere ékesített.” A menetben három, bársonyba öltözött sienai polgár vitte a három zászlót, a tanácsurak pedig három kötegben a város kulcsait. A császár elé érve „mind letérdeltek, ez pedig megáldotta és felállította őket. Közben a zászlósurak átadták neki a kulcsokat, ő átvette és megcsókolta, majd visszaadta az uraknak ezekkel a szavakkal:

«Legyetek ti magatok városotok, Siena őrzői.» Ezután a baldachin alá lépett, és az említettek egész kíséretével Szt. Márta templomáig vonult; ahogy leszállt a lóról, lába kelt a lónak is és a sátonnak is.”

A krónikás nem győzi felsorolni a császár kíséretének tarka tömegét: különösen az udvar előkelőségeinek idegen nevei hozzák nehéz helyzetbe. Az akadályt úgy kerüli meg, hogy a hivatali méltóság mellett csak a keresztneveket jegyzi fel az utókor számára, valamint az egyes urak embereinek számát. Az udvartartás tartozékait is elszámolja: Zsigmond orvosait és káplánjait, a hatvan lovagot ötszáz lovasával, a trombitásokat, síposokat, bohócokat, szakácsokat és dobosokat. A seregszemléből a hölgyek sem hiányoznak, akik a következő napokban érkeztek meg az udvar nyomában. Becslése szerint annyi ember sereglett ide, hogy lovaik száma 1532-re rúgott. Ehhez járult még a császárt követő katonaság:

„Csak magyarokból és németekből több mint ezer lovast és puskást számláltunk pattantyúkkal: ezeket először látták erre felé. Volt még ezer gyalogos és ötszáz magyar íjász.”

Ekkora tömeg ellátására elenyészőnek tűnhetett a sokféle válogatott élelmiszer, amivel a város előkelő vendégének ajándékkal kedveskedett: átadott többek között „tíz nyúzott kövér borjút, húsz tinót, tíz rúdnyi csirkét, öt rúd kappant, öt rúd tyúkot, két rúd kacsát, tíz kalitka kövér galambot, nyolc kalitka kisebb, dúcban nevelt galambot, hat véka tojást és nagy rakás gyümölcsöt; tíz tábla aranyozott marcipánt, húsz tábla édes nyalánkságot, húsz nagy zacskó cukorkát, száz flaskót fehér és vörös borral, negyven nagy kettős gyertyatartót, húsz csomó gyertyát, negyven zsák fehér kenyeret, négy zsák édes köményt, mindenféle fehér és sötét húsu vadat, édes borokat és más ínycségeket.” A kaputól a szállásig a házakat címeres zászlók díszítették; este örömtüzek és harangzúgás ünnepelte az eseményt. Másnap a városi tanácsurak tisztelegtek a császárnál, és elefántcsont ládában 4000 arany forintot nyújtottak át az egész város nevében; ezután a püspökök, kanonokok és a kórház ajándékai következtek. De megjelentek Zsigmond előtt a különböző céhek küldöttségei is: „először a bankárok, a gyapjú- és selyemszövőök, fűszeresek, takácsok, ötvösök, negyven ács, kovácsok, hentesek, szabók, borbélyok, tímárok, cipészek, szűcsök és az összes kisebb mesterségek rendben egymás után”.

Augusztus 3-án a városháza előtt ácsolt hatalmas emelvényen trónolva, a császár udvara és a városiak jelenlétében törvényt ült, jogokat és kiváltságokat adományozott Sienának, a nép pedig hűséget esküdött. A gyűlést táncmulatság követte: kétszáz díszes öltözetű ifjú nő táncolt nagy ildomossággal az udvar és a város előkelőségeivel.

Az első napok ünnepei lezajlottak, de Zsigmond nem gondolt a távozásra. Az idegenekkel zsúfolt kis toszkán város növekvő nyugtalansággal figyelhette a pápai, milánói és firenzei követek jövését-menését, az évszakok múlását, miközben császára változatlanul körében időzött; három udvari embere, köztük a magyar Péter, nem is érte meg az elutazás napját: Sienában temették el őket. A magas vendég ott-tartózkodása a városnak havonta 18.000 forintjába került; emellett a császár, aki közismert volt szertelen költekezéséről és gyakori pénzzavarairól, távozásáig összesen 103 000 forintot vett fel kölcsön Sienától, és adóssága fejében zálogot hagyott.

Végre 1433 áprilisában megnyílt az út Róma felé: 25-én a császár, köszönetet mondva a kilenchnapos vendéglátásért, a sienaiak nagy megkönnyebbülésére kivonult a városból véget nem érő kíséretével, hogy május 31-én, pünkösdi vasárnapján a Szent Péter-templomban a pápa kezéből végre elnyerhesse a régen áhított császári koronát. De képmása ottmaradt hűbéres városában: a sienai dóm padlóján a Domenico di Bartolo rajza után készült díszes mozaik örökíti meg trónján ülve, koronás, csúcsos süvegben és palástban főemberei között.

Róma is megőrizte utolsóelőtti császárkoronázása emlékét. A Szent Péter-bazilika bronzajtaján Filarete két domborműve ábrázolja a koronázási szertartást, valamint a pápa és a császár ünnepi menetét. A hajlott hátú, szakállas császárt kísérő páncélos lovagok és hosszú hajú, nagy bajuszú urak éles ellentétet alkotnak

a pápa környezetének borotvált, rövid hajú, olaszos öltözékű alakjaival. Mintha két külön világ találkozását jelenítené meg a szobrász: a középkor és a reneszánsz, a szigorú erkölcsű lovagvilág és az élet szépségeit kereső, új típusú ember első érintkezését.

IV. Jenő pápa császárrá koronázza Zsigmondot. Filarete domborműve a római Szt. Péter Bazilika kapuján. (Forrás: Florio Banfi i.m.)

Az a mintegy ötven, név szerint ismert magyar főúr és köznemes, egyházi és udvari ember, aki a hosszú milánói és sienai tartózkodás után, háromhónapos római látogatása alatt Zsigmond környezetének zömét alkotta, alkalmat nyert, hogy sokáig ismerkedjen az új életforma és szellem különböző megnyilvánulásaival, és átalakító hatásukat hazájába visszatérve magával vigye és továbbadja. Ahogy magával vitte az ifjú Hunyadi János is, aki ugyancsak elkísérte uralkodóját itáliai útjára, de olasz életrajzírói szerint Milánóban maradt Visconti udvarában, és két éven át ennek hadvezére és veje, Francesco Sforza mellett fejlesztette tovább Filippo Scolariótól nyert hadtudományi ismereteit. Bonfini története szerint Zsigmond kíséretében ő volt a legkiemelkedőbb jelenség: délceg tartása, díszes öltözéke mindenütt feltűnt, és az udvar hölgyei legszívesebben őt választották táncosukul. Hunyadi később is megőrizte barátságát Viscontival és Sforzával, levelezett a neves humanistával, Poggio Bracciolinival, és szívesen tartott szolgálatában olaszokat: gyermekeinek dajkája, uradalmainak intézője, seregének hadmérnöke, Paolo Santini is közülük került ki.

Mikor Zsigmond római koronázása után elhagyta Itáliát, hogy az 1431-ben megnyílt bázeli zsinaton részt vegyen, Hunyadi is eltávozott Visconti udvarából, akinek viszonya a császárhoz elhidegült, miután ez Jenő pápa közvetítésével újabb fegyverszünetet kötött Velencével. Uralkodójának európai távlatú, szétágazó politikája, messzire néző tervei és sokoldalú érdeklődése az ő

sorsára is döntően kihatottak, mint annyi más, az udvar hatósugarában élő honfitársáéra.

Zsigmond császárrá koronázása, Siena, Állami Archívum (Forrás: Florio Banfi i. m.)

Antonio Filarete: A Castel Sant'Angelo (Szt. Angyal) vár ura fogadja IV. Jenő pápát és Zsigmond császárt, Vatikán város/Róma, Szt. Péter-Székesegyház
(Forrás: Flori Banfi i. m.)

Német-római királlyá választása óta Zsigmond többet időzött külföldön, mint magyarországi székhelyén: a konstanzi zsinat és a vele kapcsolatos nyugat-európai útjai, a csehországi zavarok, hosszú itáliai tartózkodása, majd a bázeli zsinat folytonos vándorlást tettek szükségessé, és ebben környezete is osztozott: szolgáltevő udvaroncai, legközelebbi munkatársai és bizalmi emberei, egyházi tanácsadói és követei, akik nagyrészt a magyarok, első királysága alattvalói közül kerültek ki. Az uralkodó és kísérete eközben nemcsak fejedelmekkel és főpapokkal, hadvezérekkel és politikusokkal találkozott, hanem megismerkedett a humanista műveltség akkori legkiemelkedőbb és legnagyobb hatású képviselőivel is.

A konstanzi zsinaton került kapcsolatba Zsigmond udvara az ott jelenlévő firenzei Poggio Bracciolinivel, a klasszikus latin írók szenvedélyes kutatójával, aki éppen akkor keltett nagy feltűnést kedves szerzői ismeretlen kéziratának felfedezésével. Ugyancsak Konstanzban újította fel a császár ismeretségét a tudós Pier Paolo Vergerióval, aki 1410-ben a pápa követeként már járt nála. Vergerio mint filozófus, történetíró, műfordító és szónok szerzett hírnevet; a zsinaton Zsigmond kíséretéhez csatlakozott, vele ment francia és spanyol útjára, levelei, beszédei megírásában segítségére volt, majd Magyarországra is követte. Haláláig, 1445-ig itt maradt; először a budai udvarban, majd Zsigmond halála után Nagyváradon, Vitéz János püspök vendégeként élt, és folytatta írói és oktatói munkásságát. De kettejükön kívül számos más olasz humanista is összeköttetésbe került a császárral. Ciriaco de Pizzicollini anconai műgyűjtő és régész, Bracciolinihoz hasonlóan antik kéziratok felkutatója, Sienában került össze Zsigmonddal; elkísérte Rómába, és miközben kalauza volt a régi római maradványok megtekintésénél, latba vetette ékesszólását, hogy a császárt rávegye, tiltsa meg az értékes emlékek köveinek széthordását. Római tartózkodása alatt koronázta Zsigmond költővé régi szokás szerint a Capitoliumon a palermói Antonio Beccadellit, híressé vált *Hermaphroditus* című, sikamlós latin versciklusáért. A szellemes, csipős nyelvű Francesco Filelfo költő mint követ került összeköttetésbe az uralkodóval, levelezett vele, és diplomáciai küldetésekben is szolgálatára állt.

A nagy nevek mellett közvetítői voltak az antik világ öröksége és a világ jelenségei felé tudományos érdeklődéssel forduló új humanista életszemléletnek azok a művelt férfiak is, akik a legfontosabb olasz városok követeként fordultak meg Zsigmond

udvarában: a velencei Marco Dandolo, Tommaso Mocenigo, Pantaleone Barbo, Andrea Contarini, valamennyien vezető patríciuscsaládok tagjai; a firenzei Rinaldo degli Albizzi és Giuliano Nello és a többiek: Bartolomeo Musca, Giacomo di Forlì, Bertoldo Orsini, Filippo del Bene és mások. Még az egyházi férfiak, a pápa követei is az új kultúra képviselőivé váltak: így Francesco Zabarella bíbornok és Ambrogio Traversari kamalduli rendfőnök, de elsősorban Branda da Castiglione bíboros, Piacenza püspöke, aki hosszú időt töltött Magyarországon.

Budán volt már 1412-ben, mint a pápa küldötte, majd a konstanzi zsinaton szerepelt Zsigmond mellett, és utána visszatért Magyarországra. A veszprémi és kalocsai püspökséget vezette, volt óbudai nagyprépost is, és sokat tett az óbudai egyetem szervezéséért. nagyprépost is, és sokat tett az óbudai egyetem szervezéséért. Ő gondoskodott az elhelyezéséről a nagyprépostság épületében, és évekig az egyetem kancellári teendőit is ellátta. Az alapításról kiadott pápai bulla hittudományi, jogi, orvosi és szépművészeti karok felállítását rendelte el, és az egyetem tanárainak és tanulóinak ugyanazokat a kiváltságokat biztosította, mint a párizsi, bolognai, oxfordi és kölni egyetemek esetében. Az egyetem tanárai közül többen; így az olasz Taddeo de Vicomercato jogtudós, Zsigmond tanácsadói voltak a konstanzi zsinaton. De állandó tanácsadója volt mint képzett kánonjogász Branda da Castiglione maga is, aki a zsinat után a húszas években újra Budán élt, és vezette az egyetem ügyeit. Talán itt szerzett gyakorlata indíthatta arra, hogy otthon is hasonló kezdeményezésbe fogjon: erre utal az általa 1426-ban alapított pavai főiskola, ahol 24 ösztöndíjast fogadtak: kijelölésükre a pavai és piacenzai püspökök mellett a veszprémi káptalan nyert jogot. Branda magyarországi emlékeit őrzi Castiglione d'Olonai palotájában Veszprém látképe, és ugyanott a templom keresztelőkápolnájában egy Heródes lakomáját ábrázoló festmény, melyen az asztalnál ülő alakokban a művész, Masolino da Panicale - egyes kutatók szerint - Brandán kívül Giovanni Dominici pápai legátust és Filippo Scolari is megörökítette, sőt a legfiatalabb alakban némelyek az ifjú Hunyadi Jánost vélik felismerni.

Mikor 1436 januárjában a firenzei humanista körhöz tartozó Ambrogio Traversari szerzetes rendfőnök IV. Jenő pápa követeként Zsigmondnál járt, ez felszólította, ne mulassza el végigjárni Budán épült palotáját. Traversari a latin szerzőktől kölcsönzött ékesszólással áradozik élményéről:

„...mérhetetlenül hálás vagyok, kegyelmes Császár, hogy mielőtt Magyarországot elhagynám, részesíteni akartál a legszebb és legnagyobb látványban, amit valaha is megpillanthattam... nagy csodálattal és a legnagyobb bámulattal szemléltük meg az általad épített palotát: olyan hatalmas épület, hogy nézetünk szerint az egész földkerekségen nem lehet nagyobbat találni...” „...minden részét olyan nagyszerűen és ízlésesen alkották meg, hogy szépségét már semmivel nem lehet növelni”... „a vízmedencéket és kerteket is körüljártam... átmentünk, hogy megtekintsük a

nagyméretű kerengőt, ahonnan csodálatos és nagy gyönyörűséget keltő kilátás nyílik”.²²

Traversari szónoki bőkezűséggel adagolt bókjai merőben más képet jelenítenek meg Luxemburgi Zsigmond székhelyéről, mint negyven évvel korábban a mantovai követ lekicsinylő beszámolóí. Mintha bevezető akkordjai lennének a hízelgő dicséretnek hosszú füzérének, amivel pár évtizeddel később a humanizmus szócsövei nagy hírű magyar utódát halmozzák majd el.

Zsigmond császár és udvara. Domineco di Bartolo mozaikja a sineai dóm padozatán (Forrás: Florio Banfi i.m.)

Itália XV. századi három legnagyobb krónikása Lorenzo De Moncis²³, Gasparo Zancaruo²⁴ és Zorzi Dolfin²⁵ voltak, akiknek munkáiból Marciában őriznek néhányat.²⁶ Egy másik fontos krónika kézírata Antonio Morosini munkája, amely Marco Foscarini dózse tulajdonában volt, de ma már Bécsben található. A marciai levéltárban egy XIX. századi másolat van. Ezen krónikák mindegyike széles teret enged a Magyarországhoz fűződő kapcsolatoknak és konfliktusoknak, amelyek a köztársaság számára központi fontossággal bírnak. De Monacis 1354-ben abbahagyta a krónikája írását. Ő az a krónikaíró, aki a kancellária kitűnő tagjaként sokszor járt diplomáciai küldöttségben Magyarországon. Flaminio Corner 1758-ban publikálta krónikáját, valamint egy rövid, latin nyelvű poémáját is kiadta a *Krónika* függelékeként, amelyet az 1382-86 közötti időszak magyar eseményeinek szentelt, s ebben szenvedélyesen védi Máriát és Erzsébet anyakirálynőt Durazzói Károly meggyilkolásának vádjától.

Zsigmond fél évszázados uralmának nagyon ellentmondásos a mérlege. Megszerezte a császári koronát s a cseh trónt, de nem tudta megtörni a bárói

ligákat, s a déli végeken állandósult a török veszély. Igaz ugyan, hogy délen védelmi vonalat építtetett, amelyet városai, iparosai jóvoltából, már ágyúkkal is fel tudott szerelni és dunai ágyús hajóhaddal is fedezhetett. A török portyázást, beütéseket azonban ez még nem akadályozta meg. Ezekről különösen Erdély szenvedett. A védelem rendszerében akkor következett be fordulat, midőn 1440 körül Hunyadi János került a déli várak és hadak élére. Hunyadi nem főúri, hanem román származású magyar nemesi család fiaként katonai szereplésével küzdötte fel magát: apród, csapattiszt, zsoldos parancsnok volt egymás után, míg végül elnyerte a végvonal vezető tisztségeit, amelyek betöltésére a régi feudális nagyurak nem szívesen vállalkoztak, de nem is voltak alkalmasak. Hunyadi, aki Itáliában és Csehországban is megfordult Zsigmond kíséretében, jól ismerte a korszerű hadviselést, a zsoldos seregek felépítését és a huszita hadiszekerek alkalmazását egyaránt. Még fontosabb volt, hogy bár maga is a feudális nagyurak pályáját futotta be, mégsem azok példáját követte a védelem megszervezésében. Számos birtokadományt kapott, úgyhogy 1441-ben már 4 millió hold ura s ezzel az ország legnagyobb birtokosa lett. E roppant vagyont és hatalmat azonban, személyes célok helyett, valóban az ország megvédésére igyekezett felhasználni. A nemzetközi politika terén barátja, Vitéz János váradi püspök, az első hazai humanista kör megszervezője volt segítőtársa és tanácsadója.

Breviárium Attavante miniatúrájával: Pál apostol prédikál, elől a hallgatóságban Mátyás király, mellette a térdelő Corvin János és Beatrix. Róma (Forrás: Jászay Magda i. m.)

Giovanni Battista Ricci (?): Corvin Mátyás könyvtárának alapítása, festmény, Vatikán (Forrás: Jászay Magda i. m.)

Az 1442-i török beütés után Hunyadi az aktív védelem elvét alkalmazta. „Hosszú hadjáratában” (1443-44) hadiszekereivel egészen a Balkán-hegységig nyomult, új reményt ébresztve a török által leigázott népek körében. Egy újabb vállalkozás során a magyar sereg Várna mellett, Bulgáriában (1444) vereséget szenvedett, miután I. Ulászló király (1440-1444) egy vakmerő, de meggondolatlan lovasroham élén elesett. A kiskorú V. László (1445-1457) alatt azonban Hunyadi mint kormányzó folytatta a felkészülést. Erőfeszítéseit a török által ostrom alá vett Nándorfehérvár, a mai Belgrád felmentése, a vár falai alatt kivívott jelentős győzelem (1456) koronázta meg, amelynek érdekében népi tömegeket, sőt huszita erőket is hajlandó volt mozgósítani. Hunyadi rövidesen elragadta a járvány, s halála után a pártharcok újra kitörték. A török előnyomulás azonban még több mint két nemzedékre elakadt. A középkori magyar állam időt nyert arra az utolsó, nagy politikai kísérletre, amely Hunyadi János fia: Mátyás király nevéhez fűződik, s ő alapozta meg ez utóbbinak hírnevét Itáliában, s mint trónra lépésében is Hunyadi János emlékének volt döntő szerepe. Mátyás király idején itáliai magyar nyomokról, emlékekről a következő számunkban írunk.

II. 3. Magyar rabszolgasorsok Itáliában

A középkori Magyarország népének drámai arányokban való fogyatkozását kétségkívül az örökös

háborúk okozták, amely tulajdonképpen már a tatárjárástól számítható. Nagy vérvésztése volt az országnak a török hódoltság alatti időkben. A nagyszámú elhalálozáshoz hozzájárultak a lakosság lélekszámának nagyarányú csökkenéséhez az országos vagy országrészekre kiterjedő éhínségek, a nyomukban fellépő járványok.

A történelmi vérvésztéseinknek van még egy fontos, egyáltalán nem elhanyagolható, de két évtizeddel ezelőttig kevésbé figyelembe vett tényezője: a békés lakosság elhurcolása, amely egyaránt sújtott nőket, férfiakat, gyermekeket. Itáliai vonatkozásban íme néhány tény: a török embervásárokon olasz rabszolgakereskedők vásárolták meg elhurcolt magyarjainkat, majd továbbszállították őket keresztény országokba, elsősorban az itáliai államokba.

Ha visszatekintünk a Mohácsi tragédia előtti időkre, amikor a magyar rab még viszonylag ritka árucikk volt, találni dokumentációt hányatott, szomorú életükről a sok száz év előtti jegyzőkönyvek és okiratok szürke papírtengerében.

Voltaképpen az egyházi és világi jogszabályok értelmében keresztény országok lakói keresztény rabszolgát már régóta nem tarthattak volna. Ám a pestisjárványok során megfogyatkozott dolgos kezek pótlására - olykor különböző ürügyekkel, olykor még ezeket is sutba dobva - továbbra is igénybe vették a rabszolgák munkaerejét, főleg a házimunka ellátására. Iris Origo, a XV. századi Itália gazdasági viszonyainak jeles kutatója szerint az itáliai városok minden valamirevaló polgárcsaládjá tartott egy-két, olykor több rabszolgát, akiket a török rabszolgavásárokon vettek az olasz kalmárok, majd busás haszonnal továbbadtak az itáliai és egyéb városokban.

Jóval Mohács előtt, a XV. század végén egyedül Genova város polgárainak háztartásában több tucat magyar rabszolga dolgozott - kivétel nélkül nők. Körülbelül ugyanannyi bosnyák, szerb, albán és bolgár rabnő is szolgált ebben a városban, vagyis olyan nemzetek szülöttei, amelyek ekkor - Itáliáért is harcolva - élet-halál küzdelemben álltak az oszmánnal, s nemcsak keresztény voltuknál fogva, hanem politikailag is szövetségesei voltak az olasz államoknak. Erre hébe-hóba rá is döbrentek a hatóságok, néha még a jobb érzésű magánosok is, és felszabadították - nemegyszer súlyos feltételek, vételár-visszafizetési kötelezettség mellett - a magyar rabszolgákat.

1418-ban a magyar Irena Prém a genovai városi hatóság rendeletére, mint keresztény személy, megszabadul a rabszolgaság állapotából, de ennek fejében tartozik tizennégy éven át cselédként Cattaneo Doria polgárt szolgálni, hogy az a leány volt gazdájának, Antonio Cibónak kifizesse a leány eredeti vételárát, a kilencven lírát.

1447-ben a magyar Magdaléna gazdájától. Andrea Bacisalupótól teherbe esik. Megszüli Benedetto nevű fiúgyermekét, akit atyja elismer természetes gyermekeként - de az anya továbbra is rabszolga marad. 1453-ban Ilona magyar rabszolganő gazdája biztosítást köt arra az esetre, ha rabszolganője belehalna a szülésbe, miáltal százhetven líra kárt szenvedne el. 1471-ben egy másik - harminchárom

éves - Ilonát bizonyos Spinola Brigida és Battistina nevezetű apácák adásvételi szerződéssel ruháznak át Stefano de Clavara polgárra. 1479-ben a magyar Mária a városi tanács határozata alapján szabadul a rabszolgasorból - de százötven lírát tartozik fizetni a megváltás fejében.

Ezek a magyar rabszolgánők csaknem kivétel nélkül fiatal magyar leányok voltak, és a Chíos szigeti nagy rabszolgapiacon kerültek török kézről az itáliaiak tulajdonába.

Érdekes, hogy Velencébe csak a XVI. század kezdetétől áramlik be a magyar rabszolgák tömege; a XV. századból csupán egyetlen adattal rendelkezünk: 1445. március 13-án egy hétesztendős magyar kisfiú, „akit a törökök kezéből szereztek vissza”, mint ajándéktárgy szerepel az Anastasio Cristiano közjegyző által készített szerződésben. Vagyis nem nyerte vissza szabadságát.

1455. szeptember 22-én Lorenzo da Facio és Eliano Perolerio közjegyző előtt csereügyletet köt, amelynek értelmében egymás között kicserélik Margarita és Mária magyar rabszolgánőket.

1441. július 22-én a magyar Catherina - aki addig Alaramus de Mare rabszolgánője volt - felszabadul ugyan, de nem képes eltartani önmagát. Ezért közjegyző előtt kinyilvánítja, hogy ágyasságra lép egy bizonyos Giovanni de Motrianóval, aki viszont arra kötelezte magát, hogy magyar nőt „törvényes ágyasaként” fogja tartani és ellátni, „legyen bár egészséges vagy beteg”. 1452-ben egy „fehér bőrű magyar leányt” vásároltak meg - Trapaniban, Szicília nyugati csücskében.

Egy magyar rabszolgánőt 1483. december 2-án szabadít fel ura, azon a címen, hogy „tulajdonosát zsenge gyermekkorától kezdve táplálta és nevelte, s húsz éven keresztül szolgált házában” (miként az Egyesült Államokban a rabszolgaság eltörlése előtt, úgy az itáliai polgárcsaládoknál is rabnők végezték a dajka teendőit; ezek közt a legtöbb orosz és magyar volt).

Az Itáliába került magyar rabszolgánők közül sokan, mielőtt megtudták fogvatartásuk törvénytelen voltát, jogorvoslatért a hatóságokhoz fordultak, és valóban, nemegyszer hosszadalmas eljárás után meg is nyílt előttük a szabadság kapuja, ha akadt valaki, aki a kiváltási összeget megelőlegezte. Mert a „jóhiszemű” rabszolgavásárló természetesen nem károsodhatott, ha kiderült, hogy rabszolgája éppoly szabad ember, mint jómaga. Ám az esetek túlnyomó többségében a magyar rabszolgák - nők, férfiak egyaránt - megmaradtak szomorú állapotukban.

Bár két évszázaddal későbbi időre vonatkozik, mégis itt említeném meg – mivel erre a témára már nem térek vissza -, hogy nem mindennapos magyar rabszolgasorsról emlékezik meg egy régi, olasz körözőlevél a XVII. század első évtizedében (igen, Genovában 1677-ig javában folyt a rabszolgakereskedelem, Pugliában 1700-ig, Szardíniában 1802-ig, Szicíliában pedig éppenséggel 1812-ig): „Az elmúlt éjszaka folyamán Giovanni Battista Carpanónak, a kikötőgáti péknek házából megszökött nevezettnek mintegy huszonegy éves, magyar nemzetiségű, magas termetű, szakáll nélküli, jobb vállán szakállas puska golyója által okozott

seb forradását viselő, nyakán vasbílincset hordó Musztafának nevezett rabszolgája. A rabszolga posztózubbonyt, sárga színű magyar nadrágot, fekete nemezkalpagot visel, és magával vitt egy kenyeret és különféle holmikat tartalmazó zsákokat. Miért is Genova város polgármester ura elrendeli és megparancsolja, hogy állásától és állapotától függetlenül minden egyes személy, aki a fent nevezett rabszolga hollétéről tudomással bír, légyen is bár az ő birlalatában vagy a máséban, haladéktalanul tegyen jelentést a bűnüldöző hatóságnál vagy a nagyságos polgármester úr hivatalában. Egyben szolgáljon tudomásul, hogy a fent nevezett Giovanni Battista Carpano a felfedő személyt tíz arany scudóval fogja jutalmazni. Genova, 1605. június 20.”

A körözőlevélben említett magyar rabszolga - akár oly sok ezer és tízezer sorstársa - a rabságban jutott hozzá új (ez esetben török) nevéhez. Mohamedán rabszolga tartásának nem volt jogi akadály - a magyar rab tartása ekkor már legalábbis feltűnő volt. S ugyan ki oktatta volna ki a törököktől vásárolt, mohamedánként tartott szegény magyar fiút a jogaira? Aki - nyakán a vasbílincsel - a rabok utolsó menedékéhez, a kilátástalan és oly szigorúan büntetett szökéshez folyamodott.

A magyar rabszolgák olasz iratokban előforduló nevei egyébként sem jelentenek sokat számunkra, mivel a rabságba esés után csaknem minden rabszolga a gazdája tetszésétől függő új - rendszerint olasz - nevet kapott. Ami ezt illeti, hadd tegyük hozzá, hogy ezekkel a tisztos keresztény nevekkal általában még mindig jobban jártak, mint Árpád-házi királyaink korának hazai rabszolgái és rabszolgái, akiket jó esetben gazdáik úgy hívtak, mint Kalandos, Vendég, Karácson, Húsvét, Vadas, Erős, Fekete - de rosszabb esetben be kellett érniük a Szennyes, Csömör, Csippa, Csúnya, Tompa, Hitvánd, Hugyos, Buta, Maradék, Álnok nevekkal.²⁷

JEGYZETEK

¹Fraknoi V.: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal, I. Budapest, 1901, 122. l.

² Francesco Petrarca.: Familiarum rerum libri, V,2; V, 15. Miskolczy István: Magyar-olasz összeköttetések az Anjouk korában, Budapest, 1937. 41. l.

³ Giovanni Boccaccio: De casibus virorum illustrium, (Opere in versi – Prose latine, Milano, 1965., 882-886. l.

⁴ „Va, ca tu si peggia d’a riggina Giuvanna” (Boccaccio i. m. 179. l. Jegyzet)

⁵ G. Boccaccio: Buccolicum Carmen – Faunus, i. m. 668. l.

⁶ G. Boccaccio: De mulieribus claris, i. m. 779. l.

⁷ „Regina Neapolim que per totum orbem diffamabatur propter mortem crudelem regis Andriaxii sui viri.” Boccaccio, i. m. 669. l., jegyzet.

⁸ Cronaca senese attribuita ad Agnolo di Tura del Grasso detta la Cronaca Maggiore. (Muratori: Rerum Italicum Scriptores. Tom. XV, vol. 6-I, Bologna, 1931-35.)

⁹ A reneszánsz rafinált és fényűző öltözködő divatját követő olaszokat a magyarok gúnyos lenézéssel piperkőcöknek tartották. Hangot ad felfogásuknak Arany János is a Toldi szerelmében (IV. 25., 34., 35.). Petrarca egyik, fivéréhez írt leveléből (Familiarium rerum libri X, 3; Francesco Petrarca: Prose, Milano, 1955, 923. l.) megtudjuk, milyen áldozatokra

vállalkoztak akkoriban nemcsak a nők, hanem a férfiak is, hogy hajfűrtjeik művészi hullámain, arcuk simaságát megőrizték.

¹⁰ A három Villani krónikája (Ford., bev. Rácz Miklós. Középkori krónikások VIII-IX.) Budapest, 1909., 67. l.

¹¹ Cronaca senese..., i. m.

¹² A három Villani krónikája, i. m. I, 16.

¹³ A három Villani krónikája (Matteo Villani). 56. 1.

¹⁴ A Veronika kendőjeként ismert ereklyéről van szó, amelyet ma is a S. Croce in Gerusalemme templomban őriznek.

¹⁵ Küküllei János és a Névtelen Minorita krónikája. (Ford. Geréb László.) Budapest, 1960, 58.1.

¹⁶ Arany János: Toldi szerelme. Budapest, 1969. IX. ének.

¹⁷ A három Villani krónikája, i. m. 54. 1.

¹⁸ Uo. 15.1.

¹⁹ Laurentii de Monacis Veneti carmen seu historia de Carolo II cognomento parvo rege Hungariae. (Laurentii de Monacis Veneti Cretae cancellarii Ohronicon de rebus Venetis ab u. c. ad annum 1364.) Venetiis, 1758.

²⁰ Vita di Messer Filippo Scolari cittadino fiorentino per soprannome chiamato Spano composta e fatta da jacopo di Messer Poggio (Archivio Storico Italiano, Tom. IV., 1943., 158. l.)

²¹ Cronaca senese di Tommaso Fecini (1431-1479). (Muratori: Rerum Italicarum. Scriptores. Tom. XV, v. 6-11.)

²² Arató István: Ambrogio Traversari Magyarországon (1435-36). Szeged, 1935, 57.1.

²³ G. Ravegnani: Lorenzo De Monacis, in D.B. I. köt. 38. Róma, 1990, 660-662. l. Corner tette közzé krónikáját (Venezie, Remondini, 1758) a Cod. Marc. Lat. X. 143 (=3535) alapján. A publikálás során corner felhesználta a Foscarini könyvtár egyik kódexét is.

²⁴ G. Zorzanello: La cronaca veneziana trascritta da Gaspare Zancaruolo (Cod. Marc. It. VII, 2570, già Philips 5215) Archivio Veneto, n. serie V, 1980, 37-66. l.

²⁵ Cod. It. VII. 2048-2049 (=8503)

²⁶ Marino Zorzi: L'Ungheria e Venezia nelle raccolte della Biblioteca Nazionale Marciana in Első olasz-magyar könyvtáros találkozó. Az olaszországi hungarika- és a magyarországi italica-kutatás lehetőségei és nehézségei, Istituto Italiano di Cultura/Olasz Kulturintézet, Budapest, 2001.

²⁷ Tardy Lajos: Régi feljegyzések Magyarországról, Móra, Budapest, 1982., Magyar rabszolgasorsok Itáliában (XV. Század), 28-31. l. Forrásmunkái: Ambrosii Traversarii... latinae epistolae a domino Petro Canneto in libros XXV tributae. Epistolarum lib. I. Firenze, 1759.; Veterum Scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum moralium amplissima collectio. III. Paris, 1824.; Monumenta conciliorum generalium seculi XV, Concilium Basileense. Scriptorum I. Algidi Carlerii liber de legationibus. .. Wien, 1857.; Apró L: Ambrogio Traversari Magyarországon. Szeged, 1935.

Felhasznált irodalom:

Jászay Magda: *Párhuzamok és kereszteződések. A magyar-olasz kapcsolatok történetéből*; Gondolat, Budapest, 1982. (A teljes tanulmány megírásához az anyagok összeválogatásában legnagyobb részt erre a kötetre támaszkodtam.)

Magyar történelmi kronológia az őstörténettől 1970-ig, Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.

Magyarország története képekben (Szerk. Kosáry Domokos), Gondolat, Budapest, 1985.

Tardy Lajos: *Régi feljegyzések Magyarországról*, Móra, Budapest, 1982.

2) Folyt. köv.

B. Tamás-Tarr Melinda

**Javítás:
2008. április 5. 18:44**